

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 272:061.251"1717/1917"

Prejeto: 4. 10. 2011

Katoliška Cerkev in prostozidarstvo Od ljubljanskega nadškofa Mihaela Brigida, do razprav, povezanih z Zakonikom cerkvenega prava in Deklaracijo o prostozidarskih združenjih iz leta 1983

MATEVŽ KOŠIR

doc. dr., sekretar

Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: matevz.kosir@gov.si

IZVLEČEK

Odnos med Katoliško cerkvijo in modernim prostozidarstvom (ki ima začetke v letu 1717) zaznamujejo številni protiprostozidarski dokumenti, ki so jih izdajali papeži. Prva je bila konstitucija izdana leta 1738. Kljub temu so se v monarhiji prostozidarske lože, še posebno v jožefinskem obdobju, močno razširile in v njih so bili tudi številni dubovniki in cerkveni dostojanstveniki, kot na primer ljubljanski nadškof Mihael baron Brigido (1742–1816). Po letu 1814 se je odnos Katoliške cerkve do prostozidarstva zaostril in dosegel vrhunec v drugi polovici 19. stoletja po priključitvi papeške države k Italiji z leta 1884 izdano encikliko papeža Leona XIII. z naslovom »Humanum genus«. Leta 1917 je bil v cerkveno pravo sprejet člen o avtomatskem izobčenju prostozidarjev. V 20. stoletju je bilo med obema stranema nekaj posameznih pogovorov in prizadevanj za stvarnejši dialog. Dialog se je začel po drugem vatikanskem koncilu. Cerkevni zakonik iz leta 1983 je črtal člen o izobčenju prostozidarjev. Sočasno s sprejetjem novega zakonika pa je Kongregacija za nauk vere sprejela Deklaracijo o prostozidarskih združenjih, ki je moralno obsodila članstvo v prostozidarskih združenjih. Deklaracija je naletela na različne odzive in interpretacije.

KLJUČNE BESEDE: Katoliška cerkev, prostozidarji, prostozidarstvo, framasoni, Mihael Brigido

ABSTRACT

CATHOLIC CHURCH AND FREEMASONRY

FROM THE LJUBLJANA ARCHBISHOP MICHAEL BRIGIDO TO DISCUSSIONS ABOUT THE CODE OF CANON LAW AND THE 1983 DECLARATION ON MASONIC ASSOCIATIONS

The relation between the Catholic Church and modern Freemasonry (dating back to 1717) has been characterized by a number of papal anti-Masonic encyclicals and constitutions, the first among them being issued in 1738. Nonetheless, the Masonic lodge spread rapidly throughout the monarchy, particularly during the reign of Joseph II and among others included a great many priests and church dignitaries, such as the Ljubljana Bishop Mihael Baron Brigido (1742–1816). The relations of the Catholic Church to Freemasonry became even more aggravated after 1814 and Church opposition reached its peak in the second half of the 19th century when Pope Leon XIII issued the encyclical »Humanum genus« in 1884, following the annexation of the Papal State to the Kingdom of Italy. The 1917 Code on Canon Law explicitly declared that Catholics who joined Masonic associations would be automatically excommunicated. In the 20th century, both sides opened talks and made an effort to engage in a more constructive dialogue, which eventually began after the Second Vatican Council. Although the 1983 Code on Canon Law cancelled the article on excommunication of Catholic Freemasons, the Congregation for the Doctrine of the Faith simultaneously published the Declaration on Masonic Associations in which membership in Masonic associations was morally condemned. The Declaration was met with mixed responses and interpretations.

KEY WORDS: Catholic Church, Freemasons, Freemasonry, Mihael Brigido

Ko govorimo o odnosu med Katoliško cerkvijo in prostozidarstvom, bi ga glede na različna časovna obdobja lahko označili s tremi izrazi, ki jih je uporabil Joachim Müller: strahovi, spopadi in poskusi dialoga.¹ Čeprav to na splošno velja, obstajajo precejšnje razlike med posameznimi deželami. V »slovenskem prostoru« so dogajanja enkrat bolj drugič manj sledila dogajanju po svetu.

18. stoletje

Moderno prostozidarstvo se je začelo leta 1717 na Angleškem in se po izdaji tako imenovane prostozidarske ustave (konstitucije) leta 1723 hitro razširilo po Evropi. Leta 1725 je bila ustanovljena loža v Parizu, 1728 v Cadizu in Madridu, 1731 na Nizozemskem, 1735 na Švedskem, 1737 v Hamburgu in 1740 v Berlinu. Nasprotovanje Katoliške cerkve prostozidarstvu se je začelo dve leti po ustanovitvi prve prostozidarske lože v Rimu. Prostozidarje naj bi naznanili inkviziciji pri Svetem sedežu.² Aprila 1738 je papež Klemen XII. izdal prvo konstitucijo proti prostozidarjem (*»In eminenti«*). Izdana je bila, ko je prostozidarstvo, ki se je sicer hitro širilo, v večjem delu celinske Evrope že doživljalo nasprotovanje oblasti. Leta 1735 je bilo prepovedano na Holandskem in v Friziji, leta 1736 v Ženevi, leta 1737 je policija nastopila proti pariški loži, podobno je bilo v Mannheimu, v Toskani je proti prostozidarjem nastopila inkvizicija, prostozidarstvo je bilo prepovedano tudi v Hamburgu in na Švedskem.

Štirje kardinali in najvišji toskanski inkvizitor Ambrosio Ambrogio so tako pripravili konstitucijo za papeža, ki je bil zaradi starosti sicer že močno oslabel, in ga najbrž o konstituciji sploh niso obvestili.³ Konstitucija je obsodila prostozidarstvo, vsem katoličanom, tako laikom kot duhovnikom, ki bi vstopili v to združenje, ga podpirali ali omogočali srečanje z njim, pa je bila zagrožena kazen z izobčenjem. Obsodba prostozidarstva je bila utemeljena v glavnih točkah: ker združuje ljudi vseh ver in ločin, ker se člani skrivajo pred javnostjo, ker po mnenju posvetnih oblastnikov škodujejo miru v državi in tako tudi dušnemu blagru in tudi zaradi drugih *»nam znanih vzrokov«*. Pri teh naj bi šlo za politične motive, saj naj bi Sveti sedež v prizadevanjih za oblast na angleškem podpiral katoliško dinastijo Stuartov proti protestantski družini Hannover.⁴

Ostreje kot z izobčenjem pa je papež nastopil v deželah, v katerih je bil tudi posvetni vladar. Kardinal Firrao je na podlagi konstitucije izdal poseben edikt, ki je veljal za ozemlja, v katerih je imel papež posvetno oblast. Poleg izobčenja sta prostozidarjem grozili tudi smrt in zaplemba premoženja.⁵ Kljub ostrini pa konstitucija *»In eminenti«* tudi v katoliških deželah, ki niso bile tesneje povezane z Rimom, niti ni imela posebnega učinka niti je niso upoštevali. V Franciji in habsburških dednih deželah tako ni bila niti objavljena.

Drugo papeško konstitucijo zoper prostozidarje je izdal papež Benedikt XIV. maja 1751 (*»Providas«*). Z njo je nastopil proti glasovom, da je s smrtjo Klemena XII. prenehala veljati tudi njegova konstitucija. V konstituciji je Benedikt XIV. v celoti objavil konstitucijo *»In eminenti«* svojega predhodnika, da bi poudaril njeno veljavnost. Učinek pa je ostal v bistvu omejen le na papeško državo, Španijo, Portugalsko in Poljsko. Posebno na Iberskem polotoku je imela močan učinek, saj je tam prostozidarje inkvizicija zapirala. V njenih obtožbah pa so se mešali še drugi verski očitki, na primer o krivoverstvu, in številne druge obtožbe (čarovništvo, sodomija ipd.).⁶ V drugi polovici 18. stoletja (od leta 1751 do leta 1814) papež ni izrazil ukrepa proti prostozidarskim dejavnostim.⁷

Kljub papeškim konstitucijam so se v 18. stoletju tudi v katoliških deželah razvili tesni stiki med prostozidarji in Cerkvijo. V Franciji, Avstriji, Irskem, na avstrijskem Nizozemskem in v nekaterih italijanskih državah je bila velika večina prostozidarjev katoliške veroizpovedi. Tudi število duhovnikov v prostozidarskih ložah je bilo opazno. V Avstriji je bil delež duhovščine visok posebno v jožefinskem obdobju. Obstajale so celo lože, ki so bile sestavljene pretežno iz klerikov (Clairvaux). V Belgiji in ponekod drugod so ob vsakoletnem tako imenovanem prostozidarskem Janezovem slavju za člane lože organizirali posebne maše. Prav tako so lože pri banketih upoštevale cerkvena določila o postu ipd. Posebno po ukinitvi jezuitskega reda leta 1773 je veliko jezuitov vstopilo med prostozidarje.⁸

¹ Müller: *Freimaurerei und katholische Kirche*.

² Lennhoff – Posner – Binder: *Internationales Freimaurerlexikon*, str. 454.

³ Binder: *Skrivna družba*, str. 30.

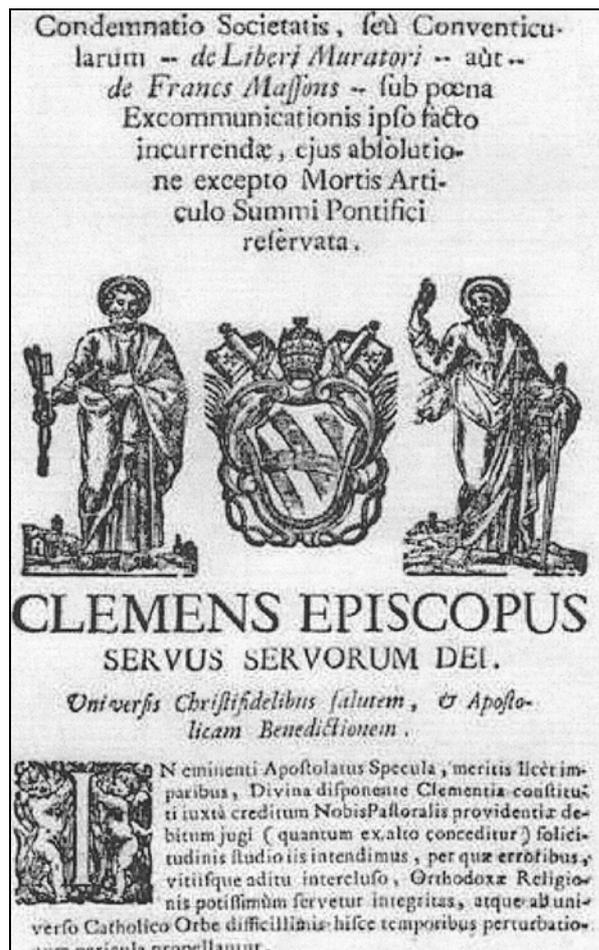
⁴ Müller: *Freimaurerei und katholische Kirche*.

⁵ Lennhoff – Posner – Binder: *Internationales Freimaurerlexikon*, str. 455.

⁶ Binder: *Skrivna družba*, str. 39.

⁷ Lennhoff – Posner – Binder: *Internationales Freimaurerlexikon*, str. 456.

⁸ Lennhoff – Posner – Binder: *Internationales Freimaurerlexikon*, str. 455.

Naslovnica prve papeške proti prostozidarske konstitucije »In eminenti«, papeža Klementa XII. iz leta 1738.

Habsburška monarhija. Obdobje cesarja Karla VI. in cesarice Marije Terezije (do leta 1780)

Prostozidarstvo se je razširilo tudi v habsburško monarhijo. Leta 1721 je bila ustanovljena loža v avstrijski Nizozemski v Monsu. Leta 1726 naj bi bila ustanovljena prva loža v Pragi. Maja leta 1731 je bil v angleško deputacijsko ložo v Den Haagu sprejet Franc Štefan Lotarinški, kasnejši cesar Franc I. (1745–1765) in (od leta 1736) mož Marije Terezije (vladarica 1740–1780).⁹ Leta 1742 je bila ustanovljena prva dunajska loža. Člani so bili večinoma iz vrst visokega plemstva. Loža se je občasno sestajala celo v Hoffburgu. Do marca 1743 je bilo vanjo sprejetih 56 novih članov. Po ukazu Marije Terezije je bila po šestih mesecih delovanja ukinjena.¹⁰ Za njene člane, ki so bili po večini

visoki dvorni uradniki, pa to ni imelo posledic. Tudi naslednja dunajska loža, ki je bila ustanovljena leta 1754, je obstajala le kratek čas.¹¹ Cesarica Marija Terezija je v letih 1766 in 1767 prepovedala prostozidarstvo, a je prepoved imela le akademski pomen. Kljub njeni takratni nenaklonjenosti prostozidarstvu so bili med prostozidarji tako njen mož kot tudi drugi družinski člani, cesaričin zet, nadvojvoda Albert Kazimir pl. Sachsen-Teschen, zagovornica prostozidarstva je bila tudi cesaričina najljubša hči Marija Kristina, med zagovorniki pa so bili tudi številni cesaričini svetovalci, ki so odigrali pomembno vlogo pri njenih reformah (Joseph pl. Sonnenfels, Gottfried pl. Swieten, Leopold, grof Kollowrat, kancler Kaunitz itd.).¹² Sčasoma je cesarica precej omilila svoja stališča. Poleg tega je prostozidarje na dvoru že med vladanjem svoje matere štivil tudi Jožef II., saj jim je bil posebej naklonjen. Tako je sredi sedemdesetih let 18. stoletja na Dunaju delovalo že pet lož. Lože so ustanovljali tudi zunaj prestolnice (leta 1749 loža v Kronstadtu na Sedmograškem in leta 1778 v Innsbrucku). Prostozidarsko središče je postala po letu 1770 tudi Praga. Prostozidarstvo se je v monarhiji v tem obdobju vse bolj širilo in je imelo pomembno vlogo tudi pri širjenju razsvetljskih idej.

Obdobje cesarja Jožefa II. (1780–1790)

V obdobju vladanja cesarja Jožefa II. (1780–1790) je doživelo prostozidarstvo v habsburški monarhiji razcvet. Najpomembnejši možje na dvoru (razen cesarja) so bili prostozidarji. Velik del takratnih politikov, znanstvenikov, umetnikov in gospodarstvenikov je bilo v ložah (Jožef baron Sonnenfels, knez Dietrichstein, Alois Blumauer, Franc, grof Saurau, Wolfgang Amadeus Mozart, Joseph Haydn itd.). Prostozidarstvo in nekatera druga tajna združenja so dali pečat razsvetljenemu absolutizmu Jožefa II. Za večino prostozidarjev v takratni monarhiji je bilo značilno, da so bili razsvetljenci in jožefinci. Širjenje prostozidarstva pa je ob začetku vladanja Jožef II. tudi sam spodbujal.¹³ Na Dunaju je takrat delovalo devet lož, skupaj pa jih je bilo v osemnajstem stoletju na Dunaju kar štirinajst. Med letoma 1784 in 1786 je dunajska loža Resnična sloga (Zur wahren Eintracht) izdajala tudi Dunajski prostozidarski časopis (Wiener Journal für Freymaurer).

⁹ Kuéss – Scheichelbauer: *200 Jahre Freimaurerei in Österreich*, str. 13 sl.

¹⁰ Siegbert: *Österreich-Ungarn und die Freimaurerei*, str. 47.

¹¹ Krivanec: *Die Anfänge der Freimaurerei in Österreich*, str. 179.

¹² Schandel: *Die Freimaurerei in Österreich*, str. 10.

¹³ Reinalter: *Joseph II. und die Freimaurer*, str. 15.

V jožefinskem obdobju se je prostozidarstvo vidneje razširilo tudi v tako imenovanih Notranjeavstrijskih deželah. V Trstu je od leta 1774 delovala loža Sloga, ki je od leta 1785 po združitvi s tržaško ložo Harmonija delovala z imenom Prava harmonija in sloga (*Harmonie et Concorde universale*). Ko je leta 1782 prostozidar Karl Zinzendorf na poziv cesarja Jožefa II. iz Trsta odšel na Dunaj, ga je na mestu tržaškega guvernerja nasledil Pompeo grof Brigido pl. Brezoviški, brat ljubljanskega nadškofa. Pompeo je bil predtem krajše obdobje goriški okrožni in tudi kranjski deželni glavar. Tržaški glavar je ostal v obdobju med letoma 1783 in 1797. Oba brata Brigido naj bi bila člana tržaške lože z imenom Sidro (*All Ancora*).¹⁴

Leta 1782 je bila v Mariboru ustanovljena loža Združena srca (*Zu den vereinigten Herzen*). Poleti leta 1783 se je preselila v Gradec. V Celovcu je bila sredi leta 1783 ustanovljena loža Dobrodelna Mariana (*Zur wohlthätigen Mariana*). Ime je dobila po nadvojvodinji Marii Ani, ki si je leta 1781 po smrti svoje matere cesarice Marije Terezije uredila v Celovcu svojo rezidenco. V Gorici je bila sredi osemdesetih let 17. stoletja ustanovljena loža Odkritosrčnost (*Zur Freimüthigkeit*). Leta 1792 je dobila svojo prostozidarsko ložo z imenom Dobrotljivost in stanovitnost (*Zur Wohlthätigkeit und Standhaftigkeit*) tudi Ljubljana. Patent je prejela s posredovanjem dunajske Lože Sveti Jožef v Berlinu.¹⁵ Številni prebivalci notranjeavstrijskih dežel pa so bili tudi v ložah drugod: na Češkem, Ogrskem, v Italiji, Nemčiji, celo na Nizozemskem. Med najbolj znanimi slovenskimi prostozidarji sta bila gotovo barona Žiga Zois in Jurij Vega.¹⁶

Za prvo obdobje prostozidarstva na Slovenskem v 18. stoletju je bilo značilno tako kot za doberšen del prostozidarstva v takratni habsburški monarhiji, da so bili v ložah številni razsvetlenci tako iz vrst posvetnega kot cerkvenega izobraženstva. V tem obdobju so takratni prostozidarji pustili opazno sled v slovenskem preporedu. Znatno delež članstva v ložah so predstavljali uradniki in vojaštvo, opazen odstotek pa je bil tudi duhovnikov. Za ponazoritev naj navedem poklicno sestavo članstva na podlagi arhivskih dokumentov vseh dunajskih lož od leta 1780 do leta 1795 (za 3.947 prostozidarjev): 28,9% je bilo zaposlenih v državni upravi, 22,9% v vojski, 10,7% v trgovini,

6,3% je bilo umetnikov, 6,1% učiteljev, 5,2% zdravnikov, 5% publicistov, 4,3% duhovnikov (ali 170 oseb) itd.¹⁷ Podatek se nanaša samo na dunajske lože. Graška loža Združena srca je imela v obdobju 1784–1795 91 članov, med njimi pa je bilo 12 duhovnikov. Tudi obe ljubljanski (konec 18. in v začetku 19. stoletja) sta imeli po enega duhovnika v svojih vrstah. V ljubljanski loži Dobrodelnost in stanovitnost je bil to šentjakobski župnik in kasnejši kanonik Jožef Pinhak. Reinhold Taute je v jožefinskem obdobju v ložah v celotni monarhiji naštel skupaj prek petsto duhovnikov.¹⁸ Med njimi so bili tudi visoki cerkveni dostojanstveniki. Naj omenimo Thadeusa grofa pl. Trattmansdorfa, v osemdesetih letih člana prostozidarske lože Združena srca v Gradcu, sicer stolnega kanonika v Olovcu, ki je bil leta 1794 imenovan za škofa in leta 1816 za kardinala.

Dejavnost prostozidarskih lož v monarhiji 18. stoletja je bila leta 1785 omejena s tako imenovanim Prostozidarskim patentom cesarja Jožefa II., ki je omejil delovanje lož, tako da naj bi bile le v glavnih mestih dežel in seveda na Dunaju in v Pešti. Dokončno pa je aktivnost lož zamrla v letu 1795. Tega leta je izšel dvorni dekret cesarja Franca o prepovedi prostozidarskih združenj.

Francoska oblast (od leta 1805 (1809) do leta 1813)

Prva prostozidarska loža, ki je v začetku 19. stoletja nastala na ozemlju današnje slovenske države, je bila loža Levantinska oljka (*Olivier du Levant*). Ustanovljena je bila leta 1807 v Kopru.¹⁹ Dve leti prej sta namreč Istra in Beneška Dalmacija prišli pod francosko oblast. Še preden je oktobra 1809 postala Ljubljana prestolnica Ilirskih provinc, je bila v mestu ustanovljena prostozidarska loža. Julija 1809 so francoski vojaki v Ljubljani ustanovili ložo z imenom Resnično prijateljstvo (*La parfaite Amitié*). Vojaki, ki so ustanovili ložo, so najverjetneje že istega leta zapustili Ljubljano in skupaj z njimi se je preselila tudi komaj ustanovljena loža. Leta 1811 pa je bila v Ljubljani ustanovljena trajnejša prostozidarska loža z imenom Prijatelji rimskega kralja in Napoleona (*Les Amis du Roi de Rome et de Napoleon*), vanjo pa so se poleg francoskega uradništva in vojaštva vključili tudi domačini.²⁰ Prostozidarske lože so v Ilirskih provin-

¹⁴ Trillo: *Den »Weißen Ziehbrunnen«* gibt es noch, str. 51.

¹⁵ Košir: *Prostozidarstvo v habsburški monarhiji*, str. 41–65. Največ gradiva o delovanju prostozidarskih lož v obdobju habsburške monarhije je v dunajskem Državnem arhivu: Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Vertrauliche Akten.

¹⁶ Košir: *Brat Vega*.

¹⁷ Huber: *Sozialstruktur der Wiener Freimaurer*, str. 229 sl.

¹⁸ Taute: *Die Katholische Geistlichkeit und die Freimaurerei*.

¹⁹ Vodopivec: *O prostozidarstvu*.

²⁰ Vodopivec: *O prostozidarstvu*; Vodopivec: *Prostozidarska loža rimskega kralja*, str. 17 sl.

cah delovale še v Trstu, Karlovcu, na Reki, v Zadru, Dubrovniku in Kotorju, verjetno pa tudi v Po-reču, Šibeniku in Makarski. Po odhodu Francozov jeseni leta 1813 je bilo tudi konec delovanja navedenih prostozidarskih lož. V francoskih ložah, katerih jedro so večinoma sestavljali francoski uradniki in oficirji, je bila »ilirska« duhovščina bistveno slabše zastopana kot prej v avstrijskih, a vendarle je bilo v njih nekaj duhovnikov in kak kanonik (npr. Ignac Ban, Anton Kajović, Ambrož Lučanič).²¹ Tudi v ljubljanski loži Prijatelji rimskega kralja in Napoleona je bil njen član šentjakovski župnik Janez Krizostom Pohlin.

V Ljubljanski škofiji 18. in začetka 19. stoletja je bilo v ložah aktivnih kar nekaj cerkvenih oseb. Prvo mesto med njimi gre gotovo ljubljanskemu nadškofu Mihaelu Brigidu.

Ljubljanski nadškof baron Mihael Brigido

Najvidnejša oseba cerkvene hierarhije na Slovenskem, ki je bila včlanjena v prostozidarsko ložo, je bil ljubljanski nadškof in metropolit baron Mihael Brigido. Baron Mihael Brigido pl. Brezoviški naj bi bil že član tržaške lože, zagotovo pa je bil včlanjen v ložo Velikodušnost v Pešti.²² V ložo Velikodušnost je bil včlanjen že vsaj leta 1783 in bil leta 1788 še vedno aktiven član. Bil je tudi nosilec višjih prostozidarskih stopenj.²³ Družina Brigido je bila tudi sicer v ložah močno zastopana. Mihaelov brat Jožef baron Brigido pl. Brezoviški, je bil prostozidar v dunajski loži Resnična sloga, drugi brat, Pompeo Brigido, pa naj bi bil član tržaške lože.

Od leta 1788 do leta 1806 je bil Mihael Brigido prvi ljubljanski nadškof. Mihael Leopold Jožef Andrej Brigido se je rodil v Trstu leta 1742 kot četrti otrok barona Hieronima Jakoba Brigida, komornika malteškega viteškega reda, in Marije Poliksene baronice Prihovsky, ki je bila tudi cesaričina dvorna dama. Teologijo in filozofijo je študiral v Gradcu. Sekavski škof ga je leta 1765 posvetil za duhovnika. Leto prej je dosegel doktorat iz filozofije in bakalavreat iz teologije. Opravljal je različne službe, nato pa odšel v škofijo Spiš in tam postal stolni kanonik. Ko je umrl ljubljanski škof Karel Herberstein, je cesar Jožef II. leta 1787 na njegovo mesto imenoval Brigida, to pa je potrdil tudi papež. Ob imenovanju za nadškofa je bil sprejet v akademijo Arcadia v Gorici. Člani akade-

Portret ljubljanskega nadškofa Mihaela Leopolda barona Brigida, Ljubljana 1788 (Narodni muzej Slovenije).

mije so mu izdali poseben slavlilni zbornik. Slovensna umestitev novega nadškofa je bila 8. junija 1788. V zgodovini ljubljanske škofije je novi nadškof odigral pomembno vlogo. Brigido je poskrbel za ureditev škofijskih meja in upravno razdelitev nadškofije po izvedbi jožefinskih reform. Meje, ki jih je omogočil ljubljanski škofiji, ima z nekaterimi popravki ta še danes, poskrbel je, da ni zastalo delo pri prevajanju in izdaji Japljevega Svetega pisma.²⁴ Leta 1791 je dosegel obnovitev ljubljanskega bogoslovja. Veliko pozornost je namenjal izobrazbi in vzgoji duhovnikov. Brigido je v pastirskem pismu leta 1804 duhovnike spodbujal k vestnemu opravljanju dušnopastirskih dolžnosti in nenehnemu izobraževanju. V pismu pa je poleg uradnih habsburških učbenikov navedel tudi ustrezen učbenik rimske teološke šole. Tako je želel (brez cesarskega

²¹ Kidrič, *Framasonske lože hrvaških zemelj Napoleonove Ilirije*.

²² Abafi: *Geschichte der Freimaurerei in Österreich-Ungarn*, V., str. 195., HHStAW, Vertrauliche Akten.

²³ Šömen: *Molčeve nevidno bratstvo*, str. 78.

²⁴ Dolinar: *Mihael Brigido*, str. 138.

dovoljenja), da bi duhovniki ljubljanske škofije razširili teološko obzorje. In kot poudarja prof. Dolinar, je pastirsko pismo »*izjemen dokument njegove duhovne formacije in njegove pastoralne zavzetosti*«, v njem pa ni sledu o »*janzenističnem rigorizmu*«. ²⁵

S tem pastirskim pismom pa se je Brigido močno zameril cesarju Francu, tako da je ta zahteval od papeža, da ga takoj umakne iz Ljubljane. Papež cesarjevi zahtevi ni bil naklonjen, saj je bil Brigido v Rimu dobro zapisan. Po mučnih pogajanjih je Brigido leta 1806 vendarle moral zapustiti Ljubljano in odšel je za škofa v oddaljen Spiš. Brigido je umrl leta 1816 ob obisku rodnega Trsta. Tam so ga pokopali v stolnici sv. Justa. ²⁶

Brigido je prijateljeval z zagrebškim škofom, razsvetljencem in prostozidarjem Maksimiljanom Vrhovcem (1787–1827). Vrhovec se je med drugim zanimal za slovenščino. Leta 1803 je poslal Vrhovcu Japljev prevod Biblije, dve slovenski slovnici in dva slovarja. Brigido si je z Vrhovcem dopisoval in ga večkrat tudi obiskal.

Vrhovec je bil tudi član lože Velikodušnost. Prof. Dolinar domneva, da se je leta 1783 tja vpisal prav pod vplivom svojega prijatelja Maksimiljana Vrhovca, ²⁷ kot je bilo že omenjeno, pa naj bi bil Brigido prej že član tržaške lože.

Loža Velikodušnost (Magnanimitas) v Pešti je bila ustanovljena v začetku 70. let 18. stoletja, patent pa je dobila po posredovanju princa Meklenburškega iz Londona. Leta 1775 pa se je pridružila tako imenovani »*Draškovičevi observanci*« in leta 1776 je postal njen veliki mojster grof Drašković (do leta 1778). Loža se je pod njegovim vodstvom razmahnila in dobila ugledno članstvo. Leta 1782 jo je obiskal celo ruski prestolonaslednik, kasneje car Pavel I. Tega leta je loža štela 78 članov. ²⁸

Ljubljanski kanonik (in pomožni škof) Janez Anton Ricci

Prostozidar je bil tudi ljubljanski pomožni škof Janez Anton Ricci (* Krmin 1745, † Naklo 1818). Ricci je bil privrženec slovenskega preporoda. V Ljubljano ga je leta 1772 poklical Brigidov predhodnik, škof Herberstein, in mu priskrbel cesarsko imenovanje za stolnega kanonika. ²⁹ Po preselitvi v Ljubljano je bil deležen raznih cerkvenih dostojanstev. Nadškof Brigido ga je imenoval za me-

tropolitanskega vikarja goriškega dela nove škofije v Gradišču ob Soči. Leta 1796 je postal ljubljanski stolni dekan in komendator malteškega viteškega reda v Pulstu na Koroškem. Brigido je leta 1800 prosil cesarja, da mu dodeli Riccija za pomožnega škofa. Papež ga je imenoval za naslovnega družkega škofa in potrdil za ljubljanskega pomožnega škofa. Škofovsko posvečenje mu je podelil nadškof Brigido oktobra 1801 v ljubljanski stolnici. Leta 1808 je Brigidov naslednik škof Kavčič imenoval Riccija za stolnega prošta (1808) in hkrati župnika v Radovljici.

Ricci je bil vsaj od leta 1781 član dunajske prostozidarske lože Okronano upanje, morda celo že od leta 1778. V tej loži oziroma njeni naslednici je bil vse do leta 1788. Leta 1794, tik pred prepovedjo prostozidarskih združenj v monarhiji, je bil tudi med sedmimi najvišjimi dostojanstveniki semi-prostozidarskega združenja »*Diane Cacciatrice*«, ki ga je vodil prostozidar Ferdinand Burbonski, kralj dveh Sicilij, skupaj v družbi s še drugimi princji in grofi. ³⁰ Namestnik Ferdinanda Burbonskega je bil Janez Karl knez Dietrichstein, obenem veliki mojster Velike lože Avstrije. Združenje (red) Diane Cacciatrice je delovalo tudi po letu 1795, saj uradno ni bilo prostozidarsko združenje ali loža.

V Ljubljani je Ricci prijateljeval z Žigom Zoisom in podpiral slovensko prerodno gibanje. Naklonjenost prerodnemu gibanju je dokazal tudi s tem, da je leta 1781 dunajskega dvornega poeta Pietra A. Metastasia opozoril na slovenščino. Na njegovo prošnjo je Ricci v družbi zapel Linhartovo slovensko pesem, prevod laškega kupleta, kakršne sta s Zoisom prevajala za italijanske operiste, gostujoče v Ljubljani. Metastasiovo avtoritativno sodbo, češ da noben glas pravkar zapete pesmi ni bil neprijeten njegovim ušesom, je Ricci razglasil po Ljubljani. S tem je utrjeval prepričanje, da je slovenščina primerna tudi za zahtevnejše literarne zvrsti. ³¹

V francoskem obdobju se je leta 1811 po novi upravni razdelitvi Ilirskih provinc udeležil poklonitvene deputacije Napoleonu v Parizu, v imenu deputacije imel častni nagovor in bil odlikovan z redom častne legije. Ricci je bil tudi član Filharmoničnega društva. Domneve, da naj bi bil član ne le dunajske prostozidarske lože, ampak tudi ljubljanske Dobrodelnost in stanovitnost oziroma francosko-ilirske, imenovane po Napoleonu, pa dokumenti ne potrjujejo.

²⁵ Dolinar: Mihael Brigido, str. 136.

²⁶ Dolinar: *Ljubljanski škofje*, str. 51–54.

²⁷ Dolinar: Mihael Brigido, str. 137.

²⁸ Abafi: *Geschichte der Freimaurerei in Österreich-Ungarn*, V, str. 190 sl.

²⁹ Dolinar: Janez Anton Ricci, str. 218.

³⁰ HHStA.

³¹ *SBL*, Ricci.

Naslovnica seznama članov dunajske prostozidarske lože »Kronano Upanje« iz leta 1785 (HHS_{tA}, fasc. 72).

Šentjakobski župnik in stolni kanonik Jožef Pinhak

Med prostozidarji v ljubljanski škofiji so bili tudi še drugi. Eden vidnejših je bil Jožef Pinhak (* Zweckendorf 1755, † Ljubljana 1814). Na Dunaju je študiral bogoslovje. Jožef Pinhak je bil razsvetljenski duhovnik. Leta 1789 je dobil službo v ljubljanski škofiji, to pa je bilo posledica več okoliščin: imel je sloves dobrega nemškega cerkvenega govornika, obenem je imel vplivne znance med ljubljansko višjo duhovščino, namreč nadškofa Brigida ter kanonika Riccija, Raigersfelda in druge. V Ljubljano je prišel že z izoblikovanimi nazori reformnega katolicizma in kot izrazit jožefinec, kakršne naj bi v dobi Jožefa II. vzgajala dunajska teološka šola. Vseh petindvajset let svojega službovanja v ljubljanski škofiji je ostal v Ljubljani: v obdobju 1789–1797 je bil stolni nemški pridigar, obenem vsaj že leta 1792 podravnatelj, v obdobju 1793–1797 ravnatelj bogoslovnega semenišča, v obdobju 1794–1799 pa prvi posebni profesor verouka na ljubljanski gimnaziji. Leta 1796 je bil imenovan za šentjakobskega župnika (od leta 1799 tudi častni kanonik), februarja 1810 pa je postal ljubljanski kanonik. Ljubljanski predstojniki, so bili s Pinhakom

zadovoljni, tako je bilo v popisu duhovščine leta 1789 zabeleženo, da se »obnaša prav zgledno«. Leta 1796 je ljubljanska nadškofija v oznaki kompetentov za šentjakobsko župnijo poudarila, da je »dobrih nraov in izvrsten pridigar«, ki na splošno zadovoljstvo opravlja tudi »utrudljivo nadzorstvo mlade duhovščine«.³²

Ker ni znal nikoli dobro slovensko (dobro je obvladal le nemščino in latinščino), ni aktivno sodeloval pri slovenskem preporodu. Bil pa je pomemben kot sogovornik slovenskih preporoditeljev. S Zoisom se je spoprijateljil kmalu po prihodu v Ljubljano. Najplodnejši za slovenski preporod so bili Pinhakovi stiki z Debevcem, ker je kot semeniški ravnatelj dovolil predavati slovensčino. Debevec jo je predaval v semenišču v letih 1795–1797. Leta 1791 je Pinhak obiskal Linhartove na Zoisovem gradu Brdo; prek Zoisa je prišel v ožje stike tudi z Vodnikom. Zlasti odnosi med Pinhakom in Vodnikom so bili še posebej prijateljski.

Pinhak je bil tudi eden prvih kranjskih navdušenih gornikov. Njegove poti v gore so bile povezane s širjenjem njegove zbirke mineralov. Zanj se je zanimal tudi Žiga Zois. Sredi avgusta 1795 je šel Pinhak v družbi z Vodnikom in grofom Francem Hohenwartom na Vršac in Triglav. Vodnikove poti v gore poznamo najbolj iz Hohenwartovega dnevnika ter iz pisem, ki jih je Vodniku pisal prijatelj in mecen Žiga Zois, saj sta si pridno dopisovala. Grof Hohenwart je leta 1795 natančno poročal o njihovi poti na Triglav. Skupaj s Pinhakom sta se iz Ljubljane peljala na Javornik, tam pa ju je pričakoval Vodnik, da bi ju spremljal po Bohinju. Baron Žiga Zois je poskrbel za to potovanje, zlasti da so bili potniki na njegovih posestvih prav gostoljubno sprejeti. Drugi dan so odšli na izlet na Belščico, na Veliki in Mali Stol ter se zvečer vrnili na Javornik. Potem so prek Bleda odšli v Bohinjsko Bistrico k izviru Bistrice. Vodnik je moral zaradi božje službe domov na Koprivnik in se je čez dva dni spet vrnil v Bohinjsko Bistrico. Tako so skupaj 17. avgusta 1795 odšli prek Stare Fužine k slapu Savica in od tam na planino Dedno polje in na planino Ovčarijo, tam pa so občudovali prelep razgled. V bližnji planinski koči jih je pozdravil Žigov brat, baron Karel Zois, in jih gostoljubno sprejel. Dva dneva pozneje so se poslovili od njega. 20. avgusta so odšli na Ledino pod Triglavom, od tam je Hohenwart odšel na vrh Ledine, Vodnik in Pinhak pa s svojima vodnikoma na levo proti Triglavu. Na tej odpravi je Vodnik napisal svojo pesem Vršac, ki ima nedvoumne prostozidarske aluzije.

³² SBL, Pinhak.

*Sklad na skladu se vzdiguje
golih vrhov kamni zid;
večni mojster ukazuje:
»Prid, zidar, se les učit!«*

Pinhak se je z gora vrnil v Ljubljano »*pijan od radosti*« ter navdušenja »*za gore, naravo in prijateljstvo*«. Ni mogoče izključiti možnosti, da je ljubljanska loža, ki ji je pripadal Pinhak, v tem obdobju v svoje vrste sprejela tudi Vodnika. Kasneje so ga avstrijski vohuni obdolžili tudi članstva v prostozidarski loži. Pinhak je leta 1795 opozoril Vodnika na vakanco v Idriji, novembra 1795 je govoril Zois s Pinhakom, naj podpre Vodnikovo prošnjo za trnovsko župnijo, če bi župnik Zupan umrl. Morebiti ima Pinhak kaj zasluga, da je prišel Vodnik junija 1796 k Svetemu Jakobu v Ljubljani za kaplana. Odnosi med Pinhakom na eni ter Zoisom in Vodnikom na drugi strani po jeseni 1796 niso bili več tako iskreni kakor prej, saj naj bi preporoditelja presenetilo, da je bil med Vodnikovimi tekmeci za šentjakobsko župnijo tudi njegov nekdanji protektor Pinhak, tako da je bil Pinhak od februarja 1797 do jeseni 1798 pesnikov neposredni predstojnik.³³

Leta 1798 je Pinhak kupil Linhartovo hišo v Streliški ulici. Prodala jo je vdova. Leta 1799 je kupil še Kastelčevo posestvo in naredil tovarno za vitriol ter poletno vilo. S tovarno pa Pinhak ni imel uspeha in leta 1803 je šla v stečaj. Pinhak je bil na zahtevo upnikov zaprt, a ga je rešil njegov brat Karel, lastnik tovarne v Zagorju ob Savi.

Kakor Vodnik kot pesnik tako je prišel tudi Pinhak kot nemški cerkveni govornik v čuden položaj, da je po vrsti slavil tri politične dogodke, izmed katerih je bil drugi po svoji ideji nasprotje prvemu in tretjemu:

- leta 1799 je govoril o Mantovi, ki se je zopet vdala Avstrijcem (govor je izšel istega leta pri Kleinmayrju v Ljubljani tudi v tisku: Dankrede nach der Wiedereroberung der Festung Mantua in der Metropolitankirche);

- 6. decembra 1812, ko so praznovali obletnico Napoleonovega kronanja, je Pinhak tako »*dostojno orisal nesmrtnne spomine, ki jih je vzbujala svečanost dneva*«, da je bil zadovoljen tudi *Télégraphe officiel*;

- ko je Evropa pri Leipzigu premagala Napoleona, si je določil za geslo slavnostnega govora Jobovo knjigo 5, 18: Gospod udari in zopet zace- .³⁴

Kot dokazujejo dokumenti dunajskih lož,³⁵ je bil Pinhak od leta 1788 do leta 1790 član dunajske

lože Na novo okronano upanje. Leta 1792 pa je bil kot prostozidarski mojster soustanovitelj ljubljanske lože Dobrodelnost in stanovitnost. V ljubljanski loži je imel funkcijo govornika, to pa je bila pomembna vloga v loži. Ljubljanska loža je bila najverjetneje aktivna do leta 1795.³⁶

Šentjakobski župnik Janez Pohlin

Leta 1810 je Pinhaka na mestu šentjakobskega župnika nasledil Janez Krizostom Pohlin, ki je bil tudi v prostozidarski loži (* 1780 Kamnik, † 17. jan. 1850 Ljubljana). Janez Krizostom Pohlin je bil sorodnik Marka Pohlina. V ljubljansko gimnazijo je prišel jeseni leta 1793 kakor Kopitar, filozofijo je študiral med letoma 1799 in 1801, bogoslovje pa v obdobju 1801–1805. Služboval je od leta 1805 ves čas pri Sv. Jakobu v Ljubljani: najprej kot kaplan, od septembra 1810 pa kot župnik. Šentjakobski župnik je ostal do svoje smrti. Veljal je za človekoljuba, neutrudnega dušnega pastirja in odličnega nemškega cerkvenega govornika. Umrl je leta 1850 zaradi legarja, ki se ga je nalezal v vojaški bolnišnici. Previdnost pri reševanju problema Marijinega znamenja pred cerkvijo 1839–1844 ga ni obvarovala razočaranja. Čeprav je dovolil odstranitev spomenika samo s pogojem, da se hkrati začnejo priprave za postavitve novega, so novega postavili šele 50 let po njegovi smrti. Bil je družaben človek, tako da je bil vsaj od leta 1828 do leta 1835 član ljubljanske Kazine. Bil je član tudi Kmetijske družbe za Kranjsko. Od 1820. do 1822. je bil kurator in v letih od 1823. do 1850. podpredsednik Kranjske hranilnice. V njegovi župniji sta živela od leta 1829 do leta 1835 upokojeni župnik Jožef Prešern in njegov pranečak France Prešern, ki je dobil od šentjakobskega župnika dvakrat prav dobro npravstveno spričevalo, ki ga je moral sicer priložiti prošnji za advokaturu.

Janez Pohlin je bil dokazano član Lože Prijatelji rimskega kralja in Napoleona, ki so jo leta 1811 v Ljubljani ustanovili Francozi. Njegovo članstvo v loži dokazujejo dokumenti Velikega francoskega Orienta v Parizu. Leta 1813 je bil Pohlin tudi med dostojanstveniki lože kot miloščinar.³⁷ To, da je bil v času Ilirskih provinc v prostozidarski loži, ni ostalo skrito niti avstrijskim vohunom. Avstrijska vohuna Kremnitzer in Fink (Scheuchenstuel) sta o njegovem prostozidarstvu poročala na Dunaj,

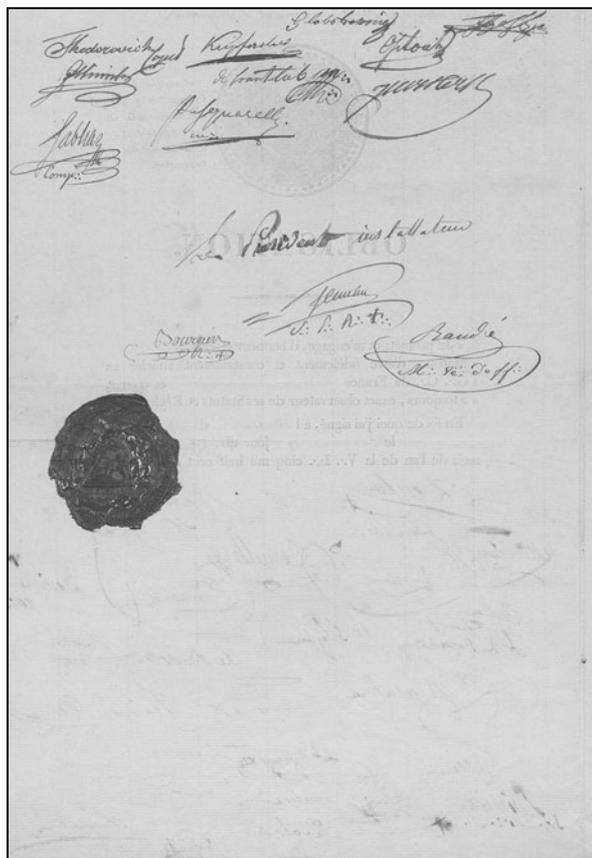
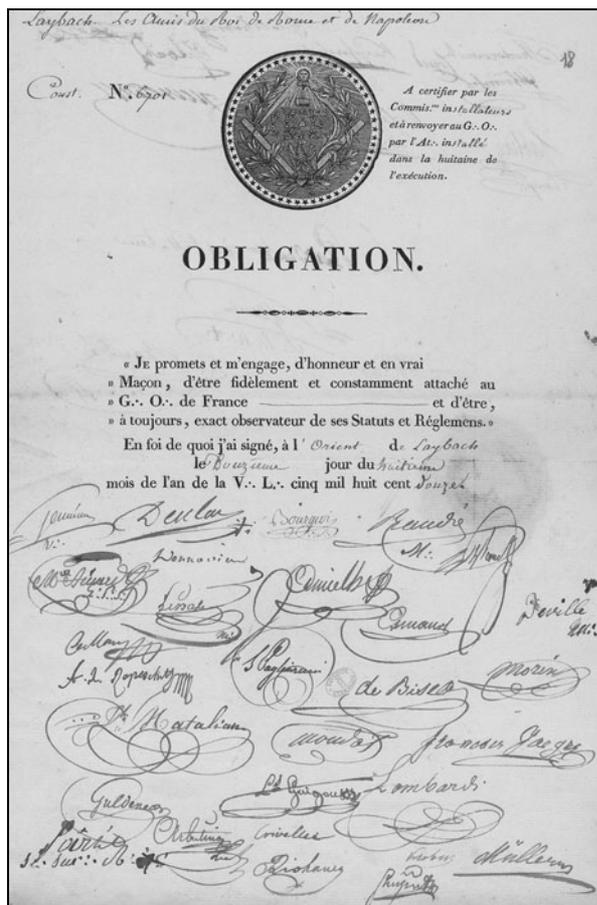
³³ SBL, Vodnik.

³⁴ SBL, Pinhak, II, str. 341.

³⁵ HHSTA Wien, Vertrauliche akten.

³⁶ Brabbe: Die Loge »Zur Wohlthätigkeit und Standhaftigkeit«.

³⁷ Bibliothèque Nationale, Paris, Cabinet des Manuscrits, Fm2, 590, 591.

Dokument nastal ob instalaciji ljubljanske lože »Prijatelji rimskega kralja in Napoleona«, s podpisi nekaterih članov lože. Med drugim so dokument podpisali Globočnik, Repežič, Pagliaruzzi itd. (BNF).

vedar ga zaradi te obdolžitve po vrnitvi avstrijske oblasti leta 1813 niso preganjale, čeprav so bila prostozidarska združenja že od leta 1795 v monarhiji prepovedana.

Med slovenskimi oziroma tistimi, ki so imeli povezavo s slovenskim prostorom, je bilo v 18. stoletju še več duhovnikov oziroma redovnikov:

Kanonik Andrej Kaučič (* Kapela pri Ljutomeru 1752, † 1826 Gradec). Gimnazijo je obiskoval v Mariboru. Kot doktor filozofije in teologije je promoviral v Gradcu. Leta 1775 je bil posvečen v duhovnika. Po ukinitvi jezuitov je študiral pri dominikancih tomistično teologijo. Bil je kaplan v različnih krajih, leta 1784 postal zborovski mojster v Mariboru in leta 1785 prevzel mariborsko mestno faro. Devet let je bil direktor mariborske gimnazije, kot kanonik je v letih 1808–1810 vodil mariborsko semenišče. Član lože Združena srca v Gradcu.

Dekan teološke fakultete in rektor Gašper Rojko (* Betnava pri Mariboru 1744, † 1819 Praga). Razsvetljeni teolog, profesor na graški Univerzi, od leta 1782 na praški Univerzi. Leta 1790

dekan teološke fakultete, 1797. rektor praške Univerze. Od leta 1783 član dunajske lože Dobrotljivost (Zur Wohltätigkeit), kasneje član praške lože Resnica in složnost (Wahrheit und Einigkeit).

Predavatelj biblijskih študij Matija Dernoš-nig (* Maribor 1741, † Gradec 14. 10. 1808). Leta 1757 je vstopil med graške dominikance in bil leto pozneje posvečen v duhovnika. V letih 1792–1808 je bil predavatelj biblijskih študij na graškem liceju. V zadnjih letih svojega življenja je verjetno dobil plemiški naslov. V loži Združena srca v Gradcu.

Tobias Gruber (Dunaj ? 1744–1806), mlajši polbrat Gabriela Gruberja, prav tako jezuit. Direktor navigacijske direkcije v Banatu, objavil je Pisma s Kranjskega (1781) s hidrografsko in naravoslovno vsebino in nadaljevanja, naslovljena na Ignaca pl. Borna. Bil je član lože Resnična sloga.

Jožef Anton Mič (Mitsch) (*1754 Sv. Peter pri Celovcu, † Gurnitz 1848). Koroški Slovenec Jožef Mič je bil duhovnik, sicer pa navdušen filozof, razsvetljenec in jožefinec. Izdal je tudi več filozofskih razprav. Pomemben je njegov prispevek k

ustanovitvi otroške varstvene ustanove v Celovcu. V celovški loži Dobrodelna Mariana.

Jožef Maffei (1742–1807). Profesor matematike, mehanike in fizike, jezuit. Poučeval v Gorici, od leta 1772 na ljubljanskem liceju. Član kranjske kmetijske družbe. Leta 1778 odšel na Dunaj, od leta 1799 prošt v Stari Boleslavi na Češkem. Pomembno je vplival na Jurija Vego, poučeval tudi Žigo Zoisa. Član dunajske lože Okronano upanje.

Fortunat Spöck (* Škofja Loka 1747, † Gradec 1813). Frančiškan in duhovnik. Kurat v cerkvi Am Leech, kasneje pa zaposlen kot uradnik pri nemškem viteškem redu v komendi v Leechu. Intenzivno se je ukvarjal z naravnimi načini zdravljenja. V loži Združena srca v Gradcu.

Domneve o članstvu med prostožidarji se pojavljajo tudi ob drugih, kot na primer pri ljubljanskem škofu Karlu Herbersteinu, Valentinu Vodniku itd., vendar pa te domneve niso dokazane oziroma podprte z arhivskimi dokumenti, zato jim ne posvečamo večje pozornosti. Pri škofu Herbersteinu je šlo očitno le za Weiblovo diskreditacijo škofa, medtem ko Vodnikovo članstvo v loži omenjajo dunajski policijski spisi. Članstvo slednjega v loži ni povsem izključeno, vendar pa skoraj gotovo ni bil član ljubljanske francosko-ilirske lože.

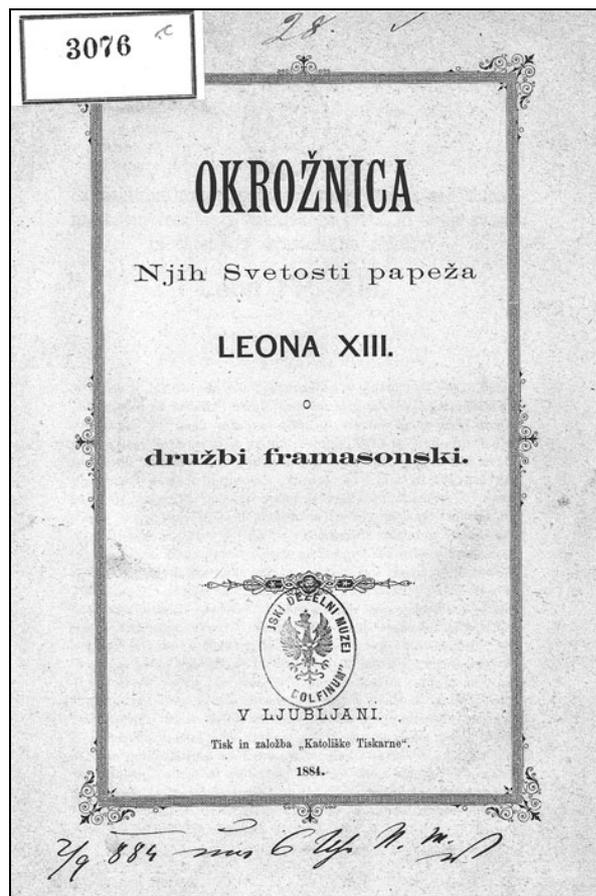
Zaostritev odnosa Katoliške cerkve do prostožidarstva v 19. stoletju

Spor med Katoliško cerkvijo in prostožidarstvom se je zaostрил v 19. stoletju, ko se je razširila teza (ki sicer ne ustreza zgodovinski resnici), da so prostožidarji odgovorni za francosko revolucijo. S širjenjem teorij zarote se je zaostрил spor med Katoliško cerkvijo in prostožidarstvom posebno v Franciji in Italiji. V 19. stoletju so papeži izdali več protiprostožidarskih dekretov, konstitucij in enciklik. Serijo protiprostožidarskih dokumentov je po Napoleonovem padcu in obnovitvi jezuitov leta 1814 začel dekret Pija VII. »*Sollicitudo omnium ecclesiarum*«. Sledile so proti prostožidarske papeške konstitucije in enciklike: leta 1821 je Pij VII. izdal »*Ecclesiam a Jesu Christo*« (konstitucija uperjena tudi proti karbonarjem), leta 1826 Leon XII. »*Quo graviora mala*« (konstitucija proti vsem tajnim družbam), leta 1829 Pij VIII. »*Traditi humilitati nostrae*« (enciklika, tudi vse sledeče kjer ni navedeno drugače), leta 1832 Gregor XVI. »*Mirari vos*«, leta 1846 Pij IX. »*Qui pluribus*« (v njej označuje prostožidarske lože za satanske sinagoge), leta 1849 je bilo izdano Apostolsko pismo Pija IX. »*Quibus quantisque malis*«, leta 1864 je Pij IX. izdal »*Quanta curae*«, leta 1865 Apostolsko pismo »*Multiplies inter*«, leta

1869 »*Apostolicae sedis moderationis*« (konstitucija uperjena tako proti prostožidarjem, kot vsem tajnim združenjem – izdana leto dni pred »okupacijo« Rima s strani italijanskih čet), leta 1873 »*Etsi multa*«, leta 1882 je Leon XIII. izdal »*Etsi nos*«, leta 1884 »*Humanum genus*«, leta 1890 »*Dall'alto dell'Apostolico seggio*«, leta 1892 »*Custodi di quella fede*«, leta 1892 »*Inimica vis*«, leta 1894 apostolsko pismo Leona XIII. »*Praeclara gratulationis publicae*«, leta 1902 apostolsko pismo Leona XIII. »*Annum ingressi sumus*«.

V Italiji je bil konflikt med Katoliško cerkvijo in prostožidarji vedno hujši po ustanovitvi Italije (1861) in ko si je leta 1870 Italija priključila tudi papeško državo. V papeški državi je zavladata prava protiprostožidarska histerija. Na drugi strani je tudi del prostožidarjev vodil brezobzirno kampanjo zoper Katoliško cerkev. Vrhunec cerkvenega boja označuje enciklika papeža Leona XIII. »*Humanum Genus*« iz aprila leta 1884. Ta enciklika je najbolj neposredna obtožba prostožidarstva. Papež je poleg tega, da je obnovil že stare obtožbe, označil prostožidarje za del satanovega kraljestva in kugo, kot Proticerkev, ki jo je iz zavisti ustanovil sam satan. Prostožidarje je sicer že leta 1873 papež Pij IX. označil za pomočnike satana. Prostožidarstvo naj bi bilo središče vseh sovražnosti zoper Cerkev in državo. Ostrina papeževe argumentacije je bila povezana s papeževo izkušnjo z italijanskim prostožidarstvom. Leta 1870 je bil k Italiji priključen še zadnji del papeške države in Rim je postal glavno mesto Italije, papež Pij IX. pa je ostal do svoje smrti 1878. »zaprt« v Vatikanu. Velik del tistih, ki so vodili italijanski preporod in prizadevanja za združitev Italije, je bil včlanjen v prostožidarske lože, npr. Garibaldi, ki je bil kot veliki mojster tudi na čelu italijanskih masonov. Leta 1867 je bilo v Italiji aktivnih 165 lož, ki so delno tudi sodelovale v kampanji za »osvoboditev« Rima. V Italiji je vladalo ozračje »neizprosnega boja« med italijanskimi prostožidarji in papežem. V takem ozračju je Leon XIII. napisal encliko »*Humanum genus*«, ki je postala najpogosteje komentirana sodba, usmerjena proti prostožidarjem.³⁸ Papeževa enciklika je odmevala tudi na Slovenskem, saj jo je že istega leta (1884) v slovenščini kot samostojno publikacijo izdala katoliška tiskarna z naslovom »*Okrožnica Njih Svetosti papeža Leona XIII. o družbi framasonskih*«. Prostožidarji papežu niso ostajali dolžni in »neizprosni boj« se je nadaljeval. Veliki italijanski Orient je leta 1889 na Campu de' Fiori odkril spomenik Giordanu Brunu. Pij IX. je v zvezi s prostožidarji za-

³⁸ Binder: *Skrivna družba*, str. 61–62.

Naslovnica slovenskega prevoda proti prostozidarske okrožnice (enciklike) »*Humanum genus*« papeža Leona XIII. iz leta 1884 (Narodni muzej Slovenije).

ostril tudi določila cerkvenega prava. Prepovedal je vstop prostozidarjem do cerkvenih redov in med duhovnike, prepovedal jim je cerkvene poroke in cerkvene pogrebe.

Leon XIII. je sicer najbolj znan po svoji okrožnici »*Rerum novarum*« (1891), s katero je utemeljil katoliški socialni nauk. Zoper prostozidarje pa je izdal še več enciklik »*Dall' alto dell' apostolico seggio*« (1890) in encikliki »*Inimica vis*« ter »*Custodi Di Quella Fede*«, obe leta 1892. Zadnji dve sta bili naslovljeni le na Italijane.

Avstro-Ogrska

Leta 1863 je Henrik Costa po pričevanju dveh članov ljubljanske ilirske lože prvi pisal o njenem delovanju. Oba takrat že umrla prostozidarja je predstavil z neprikrito simpatijo.³⁹ Prostozidarstvo je bilo v tem obdobju tudi tema razprav v avstro-ogrski monarhiji. Z razdelitvijo monarhije leta 1867

na dva dela sta dobila avstrijski in ogrski del vsak svojo zakonodajo. Avstrijski sistem je bil na številnih področjih precej liberalnejši kot ogrski, toda avstrijski zakon o združevanju je dopuščal le društva, ki so jih na sestankih nadzirali vladni pooblašenci. Zato v avstrijski polovici monarhije prostozidarskih lož vse do propada monarhije vsaj legalno ni bilo.⁴⁰ Drugače je bilo na Ogrskem (k tej je spadala tudi Hrvaška), saj ogrski sistem takšnih omejitev ni poznal. Tam se je prostozidarstvo po letu 1867 zopet razmahnilo. Avstrijski prostozidarji, ki doma niso mogli ustanavljati lož, so jih ustanavljali ob avstro-ogrski meji. To so bile tako imenovane mejne lože. Velik del mejnih lož je imel v avstrijski polovici ustanovljena (celo istoimenska) »nepolitična« ali »dobrodelnna« društva, ki so del dejavnosti lož, za katere ni bilo potrebno, da bi potekale v zaprtem krogu, opravljala na avstrijskem ozemlju. Na Ogrskem so bile prve lože ponovno ustanovljene leta 1868, na Hrvaškem leta 1871. Istega leta je bila ustanovljena prva avstrijska, tako imenovana »mejna loža« (Grenzloge) Humanitas, na Ogrskem tik ob meji z Avstrijo. Vodja te lože je bil obenem predsednik »nepolitičnega društva Humanitas« na Dunaju, ki je združevalo tudi dovršen del prostozidarjev in je delovalo v Avstriji v skladu z društvenimi pravili. Društvo Humanitas je bilo ustanovljeno leta 1869 na Dunaju. Večina članov je bila z Dunaja, društvo pa je ustanovilo tudi podružnice v Gradcu, Celovcu, Dunajskem Novem mestu, Pragi, Trstu in drugod. O ustanovitvi lože je avgusta 1874 poročal tudi časopis Slovenec, in sicer, da so prostozidarji dobili dovoljenje za ustanovitev lože na Dunaju, teden dni zatem pa, da je vlada prepovedala ustanovitev lože. Tudi ob deseti obletnici ustanovitve lože Humanitas leta 1883 je časopis Slovenec poročal o tej in drugih ložah.⁴¹ V njih je bilo okoli deset Slovencev. Avstrijski prostozidarji so si tudi močno prizadevali, da bi spremenili zakon o društvih. 27. oktobra leta 1874 so dali v državnem zboru na Dunaju nemški liberalni poslanci pobudo za spremembo zakona o društvih in legalizacijo ustanavljanja prostozidarskih lož. Kot ugotavlja profesor Vodopivec, so bili med prvimi podpisanimi na poslanskem predlogu tudi trije nemški državnozborni zastopniki s slovenskega ozemlja: na Dunaju živeči Celjan in poslanec celjske mestne kurije dr. Richard Foregger, v dolenskih mestih izvoljeni Martin Hotschevar in

⁴⁰ Vodopivec: O prostozidarstvu, str. 278.

⁴¹ *Slovenec*, št. 90, 1. 8. 1874; št. 93, 8. 8. 1874; št. 17, feb. 1883; št. 163, 19. 7. 1893; št. 130, 4. 11. 1875; št. 52, 3. 5. 1883.

³⁹ Costa: Die Freimaurer.

Korošec slovenskega rodu M. Petritsch, podprl pa ga je tudi mariborski nemški poslanec Friederich Brandstetter. Pobudo je podpisalo 36 poslancev. Pobudo za preoblikovanje zakona o društvih in legalizacijo prostozidarstva v avstrijski polovici monarhije je 7. novembra 1874 v državnem zboru obširno utemeljil Foregger. Predlog so pripravili dunajski prostozidarji, pri tem pa je imel pomembno vlogo poleg Foreggerja tudi v Ljubljani rojeni Vinko Fereri Klun, ki je bil od leta 1872 v mejni loži Humanitas, kasneje pa je zasedel še pomembne položaje v prostozidarski hierarhiji.⁴² Prostozidarji so bili v tem obdobju močno aktivni tudi drugod. Februarja 1875 je društvo Humanitas v bližini Dunaja v navzočnosti deželnega upravitelja Spodnje Avstrije »v imenu vseмогоčnega graditelja vseh svetov, v imenu človečnosti in v imenu Humanitas«, odprlo prvo avstrijsko otroško zavetišče (sirotišnico). S tem projektom sta dva člana lože Humanitas že 9. decembra 1872 na avdienci seznanila tudi cesarja Franca Jožefa I. in mu izročila memorandum.

Naslovnica seznama članov lože »Humanitas« iz leta 1892 (Österreichische Nationalbibliothek).

Eden od najglasnejših nasprotnikov Foreggerjevih prizadevanj za legalizacijo delovanja prostozidarskih lož je bil poslanec in profesor teologije Lavoslav Gregorc. 10. marca 1890 je Foreggerja v okviru prizadevanj za spremembo društvene zakonodaje in legalizacijo prostozidarstva v razpravi v dunajskem državnem zboru ostro kritiziral. Predlogu Foreggerja je nasprotoval, »ker naj bi bil Foregger prostozidar, celo prostozidarski funkcionar, ker naj bi bilo prostozidarstvo protikrščansko, protimonarhistično in naj bi predstavljalo revolucionarno žaroto ... in ker so prostozidarji po papeškem dekretu ekskomunicirani, in tudi vsi, ki ga podpirajo, to pa pomeni tudi poslanci, ki bi morda glasovali za spremembo zakonov.«⁴³ Lavoslav Gregorec (1839–1924) je bil profesor teologije v Mariboru in politik, predsednik slovenskega Katoliškega kluba, tudi bорец za narodnostne pravice. Leta 1886 je bil izvoljen v avstrijski državni zbor, tam pa je veljal za enega najradikalnejših slovenskih poslancev. Februarja 1894 je ostro zahteval odprtje slovenskih vzporednic na celjski gimnaziji, to pa je izzvalo politično afero in odstop avstrijske Windischgrätzove vlade. Celjan Foregger tudi v devetdesetih letih ni opustil prizadevanj za spremembo zakonodaje, vendar pa so bila tudi njegova kasnejša prizadevanja zaman. Na Slovenskem so se o prostozidarski nevarnosti za vernike in Cerkev razpisali katoliški časopisi obširneje šele konec 19. stoletja. Leta 1893 je Slovenec objavil serijo člankov pod naslovom »Slovenski liberalci in ložja«. Prostozidarstvo in katolištvo naj bi se izključevali, liberalizem pa naj bi s prostozidarstvom povezovalo prav sovraštvo do Katoliške cerkve.⁴⁴ Že leta 1876 pa je katoliško usmerjeni tednik za štajersko podeželje Slovenski gospodar, pisal o »Freimaurerij, sedanjih antikristib«,⁴⁵ leta 1896 pa o »Vojski zoper framasone ali prostozidarje«⁴⁶ kjer zapiše »...kako bi se dala peljati in srečno dognati vojska zoper satanovo žalego brezverskih framasonov...«.

Po letu 1867 tako v avstrijskih (mejnih) kot tudi v ogrskih in po letu 1918 jugoslovanskih ložah tako rekoč ni bilo več duhovnikov ali drugih cerkvenih oseb. V vseh dunajskih ložah od leta 1867 do leta 1938 sta bila le dva duhovnika (en duhovnik in en profesor teologije), to pa je glede na 5300 članov dunajskih lož v tem obdobju povsem zanemarljivo.⁴⁷ V dunajskih (mejnih) ložah je bil po letu 1867 opazno velik odstotek Judov, med temi pa je bilo precej v krščanstvo spreobrnjenih Judov. Dru-

⁴³ Kodek: *Zwischen verboten und erlaubt*, str. 125–126.

⁴⁴ Vodopivec: O prostozidarstvu, str. 280.

⁴⁵ *Slovenski gospodar*, 9. 11. 1876, letnik 10, št. 46.

⁴⁶ *Slovenski gospodar*, 8. 10. 1896, letnik 30, št. 41.

⁴⁷ Kodek: *Unsere bausteine sind die Menschen*, str. 13.

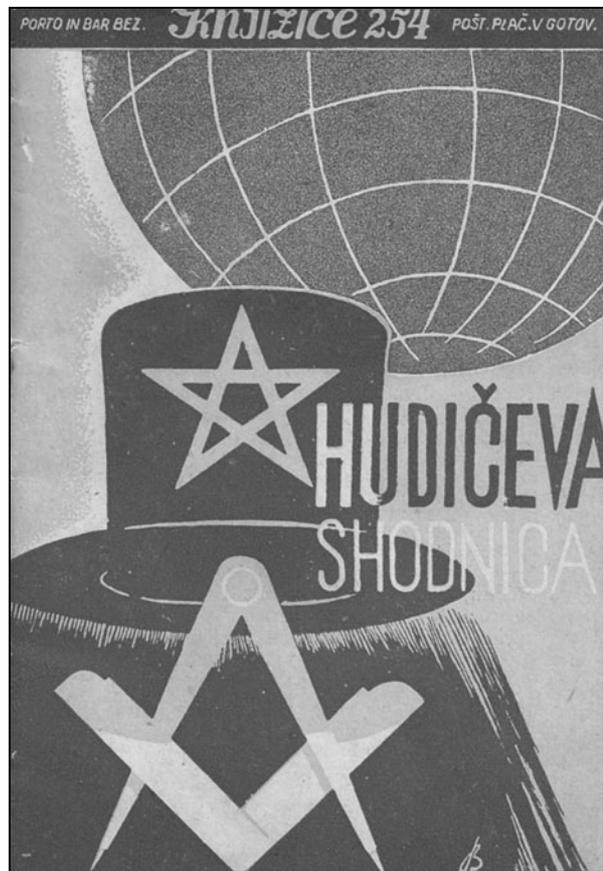
⁴² Kodek: *Zwischen verboten und erlaubt*, str. 57, 62.

ga značilnost vseh lož v tem obdobju je bila njihova laicistična naravnost. Lahko ugotovimo, da po letu 1867 katoliških duhovnikov v prostozidarskih ložah tako rekoč ni bilo več.

Jugoslavija

Ob razpadu Avstro-Ogrske so prostozidarske lože na Hrvaškem, ki so prej delovale v okviru Velike lože Ogrske ustanovile lastno veliko ložo. Tako je bila 11. januarja 1919 ustanovljena Jugoslovenska velika Matica loža k Ljubavi Bližnjega s središčem v Zagrebu. Sestavljalo jo je pet lož. Takoj je začela pogajanja z Veliko ložo Srbije za združitev v enotno veliko ložo. Do poletja leta 1919 so se dogovorili o vseh podrobnostih za združitev v Veliko ložo Srbov Hrvatov in Slovencev. V predvojnih ložah naj bi bilo okrog 2300 članov. Večina teh je bila v ložah na Hrvaškem in v Srbiji. Med prostozidarji so bili številni člani Srbske kraljeve akademije in univerzitetni profesorji. Tudi v medvojnih vladah je bilo veliko prostozidarjev. Od kraljeve družine pa je nedvoumno dokazano članstvo v loži le za regenta kneza Pavla Karađorđevića.⁴⁸ Sedemnajstega marca 1913 je bila v Zagrebu ustanovljena loža Maksimiljan Vrhovec. Starešina navedene lože je postal učitelj Davorin Trstenjak, doma iz Krčevin pri Ormožu. Ložo je vodil do svoje smrti leta 1921. Loža je dobila ime po prostozidarju Maksimiljanu Vrhovcu (1752–1827), enem od začetnikov hrvaškega preporeka in od leta 1787 zagrebškem škofu. Davorin Trstenjak je bil od leta 1909 v zagrebški loži Ljubezen bližnjega (Ljubav Bližnjega). V ložo je kmalu vstopilo tudi več Slovencev. Med vojnama je v lože pod pokroviteljstvom Velikega Orienta Jugoslavije pristopilo vsaj 37 Slovencev. Vsaj 10 Slovencev je bilo po letu 1918 še aktivnih v avstrijskih ložah (do leta 1938). Članstvo Slovencev v italijanskih ložah, ki so legalno delovale do leta 1925 (na ozemlju, ki je bilo pred tem pod Avstro-Ogrsko so bile zares aktivne šele od leta 1918) pa še ni raziskano. Prizadevanja za ustanovitev prostozidarske lože v Ljubljani so se začela že kmalu po nastanku Kraljevine SHS tako v prostozidarskih krogih kot med mlajšimi liberalnimi politiki tudi zunaj njih. Konec leta 1920 in v začetku leta 1921 je nameraval v Ljubljani ustanoviti prostozidarsko ložo pravnik in vidni liberalni politik dr. Gregor Žerjav. O njegovi nameri je spomladi leta 1921 znotraj prostozidarskih krogov

tekla živahna razprava.⁴⁹ Žerjav pa je leta 1921 odšel v Beograd, tako da je bil prostozidarski venček v Ljubljani ustanovljen šele leta 1935, loža pa leta 1940. Ob ustanovitvi je štela osemnajst ali (morda) nekaj več članov. Čeprav maloštevilni so bili med člani lože Valentin Vodnik nekateri pomembni možje slovenske kulturne in politične zgodovine. Loža ni imela političnega stališča, so pa bili vsi člani protifašisti. V tridesetih letih so slovenski prostozidarji hkrati večkrat sodelovali v kulturnih in političnih akcijah izrazito slovenske narave. Med drugim so – z uspešno intervencijo v banovinskem svetu in Beogradu – odločilno podprli graditev Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani.⁵⁰ Leta 1938 je izšlo v Ljubljani v slovenskem prevodu bistveno skrženo delo Eugena Lenhoffa⁵¹ *Prostozidarstvo*, izdala pa ga je založba

Naslovnica knjižice »Hudičeva šhodnica«, Ljubljana 1944.

⁴⁸ Stamenković – Marković: *Kratak pregled istorije slobodnog zidarstva Srbije*, str. 81.

⁴⁹ Arhiv Jugoslavije, fond 100.

⁵⁰ Vodopivec: *Prostozidarska loža Valentin Vodnik*.

⁵¹ Eugen Lenhoff je bil od leta 1920 član prostozidarske lože Zukunft, Orient Dunaj, od leta 1923 urednik časopisa Wiener Freimaurerzeitung, v obdobju 1925–1930 prvi veliki komandant avstrijskega škotskega reda. Leta 1938 je emigriral v London.

Umetniška propaganda. Leta 1941 je izšlo pri Zvezi fantovskih odsekov v Ljubljani delo dr. Ivana Ahčina *Prostožidarstvo*, ki je močno kritično do prostožidarstva in poziva k boju proti prostožidarstvu, a vendar se izogiba poenostavljenim demonološkim in podobnim »očitkom in podtikanjem«. Leta 1944 je izšlo še delo Hudičeva shodnica. Kljub udarnemu naslovu gre za knjižico skromnega obsega, v kateri je (dr.) Franc Mihelčič v glavnem povzel najbolj kritične Ahčinove teze.

Leta 1940 je državo zajel val propagandnih napadov na prostožidarstvo. Napadi na prostožidarstvo so se po Jugoslaviji množili že vse od atentata na kralja Aleksandra v Marseillu leta 1934. Velika loža Jugoslavije je doživljala hud pritisk, prepovedani so bili prostožidarski shodi in časopisi, julija pa je policija izvedla tudi hišno preiskavo v njenih prostorih, zato je 1. avgusta 1940 sprejela odločitev o prenehanju delovanja.

Napadi na prostožidarje so se nadaljevali tudi med drugo svetovno vojno in po njej. Kot ugotavlja prof. Vodopivec in kot je tudi vidno iz arhivskih dokumentov, slovenski prostožidarji, ki so med drugo svetovno vojno na različne načine podpirali boj proti okupaciji (nekateri so se tudi vključili v Osvobodilno fronto), tega v veliki večini niso počeli zaradi naklonjenosti komunizmu, temveč iz slovenskih (jugoslovanskih) pobud in odločnega odklanjanja vsega, kar je bilo v zvezi s fašizmom in nacionalsocializmom.⁵² Osvobodilni fronti pa je nasprotoval Albert Kramer, ki je postal voditelj liberalcev v Slovenski zavezi. Takoj po okupaciji so bili številni jugoslovanski prostožidarji aretirani in poslani v koncentracijska taborišča. Večina jih je bila izpuščenih do leta 1942, nekaj so jih okupacijske oblasti ustrelile že v taboriščih, nekaj pa tudi kasneje. Velik del srbskih prostožidarjev je vstopil v vrste jugoslovanske vojske v domovini (četniki) Dragoljuba (Draže) Mihajloviča, leta 1944 so celo ustanovili prostožidarsko ložo z imenom Ravna gora.

Prostožidarske lože so bile že leta 1945 obnovljene v Trstu (v okviru Svobodnega tržaškega ozemlja) in na avstrijskem Koroškem (v britanski okupacijski coni), v socialistični Jugoslaviji pa ni bilo možnosti za obnovo prostožidarskega gibanja. Čeprav se je večina članov ljubljanske lože priključila odporu, niso bili povojni komunistični oblastniki do njih nič manj nezaupljivi. Prostožidarji naj bi pripadali »imperialističnemu svetlu«⁵³ Zahoda in njegovi ideologiji, zato jih je nova oblast imela za nezaželene, celo nevarne. Prvi je bil obsojen

Avgust Tosti. Avgust Tosti je bil leta 1945 zaradi ideoloških grehov pred vojaškim sodiščem obsojen na smrt, nato pa pomiloščen na dolgoletno zaporno kazen.⁵⁴ Iz zapore je bil izpuščen leta 1952. Podobno tragično usodo je doživel leta 1947 na smrt obsojeni profesor dr. Boris Furlan.⁵⁴ Furlan je bil pomiloščen in izpuščen leta 1951. Nekaj let po izpustitvi je zgolj po naključju preživel linč, ki so ga nanj organizirali partijski mladci, UDBA pa ga je nadzirala vse do njegove smrti leta 1957.⁵⁵ Furlan je bil sicer kot namestnik starešine po »rangu«⁵⁶ drugi mož ljubljanske lože, starešina ljubljanske lože, dr. Fran Novak, pa je umrl že leta 1944 v koncentracijskem taborišču Dachau.

Policijski uradniki in pripadniki slovenske UDBe so še v petdesetih letih, ko naj bi najhujši politični pritisk že nekoliko popustil, ugotavljali, da pomeni prostožidarstvo veliko nevarnost za politični režim. Nevarno naj bi bilo tudi zato, ker naj bi imeli člani povezave s tujino in emigracijo. Prostožidarji naj bi bili »orodje v rokah zahodnega imperializma«, je še leta 1974 menila UDBA. Zaupniki in preiskovalci OZNE in kasneje UDBe so sestavljali sezname tistih, ki naj bi pred vojno delovali v prostožidarskih ložah, pa tudi sicer so budno spremljali vsak sum o prostožidarski aktivnosti po letu 1945.⁵⁶ Razmere za obnovo prostožidarskih dejavnosti so bile spet primerne šele po padcu komunizma. Prostožidarji so obnovili svojo dejavnost na Slovenskem leta 1992, leta 1999 pa je bila ustanovljena Velika loža Slovenije.⁵⁷

20. stoletje – poskusi dialoga

Nekoliko omiljeno so cerkvena protiprostožidarska določila našla svoje mesto v Kanonskem pravu iz leta 1917, ki ga je razglasil papež Benedikt XV. Prostožidarji so bili izobčeni iz cerkve, duhovniki pa naj bi izgubili tudi beneficije, časti, službe in pokojnino. Knjige, ki so prikazovale prostožidarje kot nenevarne, so bile prepovedane. Kanon 2335 je leta 1917 določal, da so katoličani, s tem ko vstopijo med prostožidarje, avtomatično izobčeni (ekskomunicirani). Kot ugotavlja Binder je to, da so prostožidarje enačili s tajnimi zvezami, ki ogrožajo državo pomenilo diskreditacijo regularnega prostožidarstva.⁵⁸ Skupaj se je na prostožidar-

⁵³ Lazarevič – Prinčič: *Bančniki v ogledalu časa*, str. 71–75.

⁵⁴ Glej: *Usoda slovenskih demokratičnih izobražencev*.

⁵⁵ Furlan je bil pokopan cerkveno, in vsaj po izpustitvi iz zapore je redno obiskoval cerkvene obrede.

⁵⁶ Vodopivec: O prostožidarstvu, str. 285.

⁵⁷ Šömen: *Molčeče nevidno bratstvo*, str. 299 sl., 321 sl.

⁵⁸ Binder: *Skrivna družba*, str. 68.

⁵² Vodopivec: Prostožidarska loža Valentin Vodnik str. 46.

stvo nanašalo več kanonov, od tega, da ne smejo biti člani cerkvenih redov, do prepovedi cerkvenega pogreba.

Čeprav so odnose med prostozidarji in Katoliško cerkvijo bremenili številni cerkveni dokumenti in papeške protiprostozidarske enciklike ter kanon cerkvenega prava in tudi številne odločne prostozidarske reakcije, je prihajalo do pobud za razpravo.

V obdobju papeža Pija XI. (1922–1939) se je duh iz časov kulturnih spopadov močno unesel.⁵⁹ Stiki med uglednimi prostozidarji in cerkvenimi dostojanstveniki so se začeli v dvajsetih letih 20. stoletja tako v Nemčiji kot Franciji. Želja je bila, da bi se dvignila raven razpravljanja o prostozidarstvu. Prvi poskus dialoga je bil v Aachnu leta 1928. Pogovori so bili rezultat več let trajajočih dopisovanj med jezuitom Gruberjem in prostozidarjem Reichlom. Cerkevno stran je zastopal jezuit Hermann Gruber, navzoč pa je bil tudi jezuit Friedrich Muckermann. Prostozidarje sta zastopala O. Lang, generalni tajnik lože v New Yorku, in Eugen Lenhoff, avstrijski prostozidar in zgodovinar, med letoma 1925 in 1929 prvi veliki suvereni komandant Škotskega reda za Avstrijo. Navzoč je bil tudi avstrijski prostozidar in dunajski filozof Kurt Reichl, ki si je že dlje dopisoval z Gruberjem. Pogovori so potekali v jezuitski rezidenci v Aachnu. Jezuit Hermann Gruber, ki je bil sicer javni nasprotnik prostozidarstva, je želel, da bi opustili »nestvarna, žaljiva ali tudi bedasta bojna sredstva«. Gruber je opustil tudi obtožbo o prostozidarskem ateizmu, kar ni moglo veljati za regularno prostozidarstvo (pod okriljem Velike lože Anglije).⁶⁰ Dosežek konference⁶¹ je bil po mnenju sodelujočih v tem, da so se strinjali, da je treba narediti konec lažem in obtožbam ter razpravo o sporih nadaljevati v okviru svetovnonazorskih in filozofskih diskusij. Podobni pogovori so bili tudi v Franciji.

Vzrok za zблиžanje med obema stranema je bil tudi nacionalsocializem, ki je bil skupni sovražnik.⁶² Podobe zarot, ki so med drugim pripravljale nacionalsocializem, je dokaj neizvirno strnil neuspešni nemški general Erich Ludendorff: za vse (mogoče in nemogoče) so bili krivi prostozidarji, Judje in jezuiti. Prostozidarji so si prizadevali za zbiranje sil, ki bi nasprotovale nacionalsocializmu. Leta 1938 so potekali pogovori med holandskimi prostozidarji in

katoliško hierarhijo v želji po skupnih nastopih proti nacionalsocializmu.

Srečanja med cerkvenimi in prostozidarskimi dostojanstveniki so že v obdobju pred drugo vojno (še bolj pa po njej) pokazala, da je bilo mogoče najti podlago za pogovore, to pa je bilo sicer v ostrem nasprotju s siceršnjimi zagovorniki teorije o zarotništvu, ki so bile, kot poudarja prof. Binder, najrazličnejšega izvora.⁶³ Katoliška cerkev pa se je začela zavedati tudi razlik znotraj prostozidarstva, predvsem da je anglo-saksonsko prostozidarstvo (ki prevladuje v Veliki Britaniji, Irskem, Škotskem, Nemčiji, Združenih državah Amerike itd.) aktivno predvsem na humanitarnem področju in se ne vmešava v politične in verske zadeve.⁶⁴

Po drugi svetovni vojni je prišlo v več deželah do individualnih pogovorov med cerkvenimi dostojanstveniki in prostozidarji. Med prvimi so bili pogovori med Bernhardom Scheichelbauerjem (velikim mojstrom Velike lože Avstrije) in prelatom Jakobom Friedom. Scheichelbauer se je leta 1948 v Bad Hofgasteinu že v vlogi velikega mojstra Velike lože Avstrije sestal tudi s kardinalom in dunajskim nadškofom Teodorjem Innitzerjem.⁶⁵ Zavzela sta se za »premirje« med Cerkvijo in prostozidarstvom. Sveti sedež na njuno pobudo ni neposredno odgovoril, je pa leta 1953 dal Scheichelbauerjevo knjigo na indeks.⁶⁶ Sveti oficij je leta 1953 v pismu izrazil nesprejemljivost biti prostozidar in katoličan, leta 1954 pa je v zvezi s Scheichelbauerjevo knjigo dodal, naj se katoličani ne dajo zapeljati tistim, ki jih snubijo v framasonstvo.⁶⁷ Kljub neuspehu pobude so se stiki nadaljevali.⁶⁸

II. vatikanski koncil in pokoncilsko obdobje

V šestdesetih letih je bilo vse več stikov med predstavniki Katoliške cerkve in prostozidarji. Vendar pa je šele II. vatikanski koncil ustvaril podlago za dialog med obema stranema. Leta 1962 se je obrnil na papeža z željo, naj koncil prekliče izobčenje, Veliki Orient Haitija, leta 1965 pa tudi veliki mojster Velike lože Avstrije Carl Helmke na kardinala Königa. Do stikov med prostozidarji in Katoliško cerkvijo je prišlo v številnih deželah po

⁵⁹ Binder: *Skrivna družba*, str. 79.

⁶⁰ Binder: *Skrivna družba*, str. 80.

⁶¹ G. Kodek imenuje pogovore kar konferenca (Aachener Konferenz), Kodek: *Unsere bausteine sind die Menschen*, str. 280, Kodek: *Zwischen verboten und erlaubt*, str. 275.

⁶² Binder: *Skrivna družba*, str. 79.

⁶³ Binder: *Skrivna družba*, str. 80.

⁶⁴ Massoneria (P. Pirri). *Enciclopedia Cattolica*.

⁶⁵ Binder: *Skrivna družba*, str. 81. (Avstrijska velika loža je bila obnovljena že pred podpisom Avstrijske državne pogodbe leta 1955).

⁶⁶ Šlo je za knjigo: Scheichelbauer Bernhard: *Die Johannes Freimaurerei. Versuch einer Einführung*, Wien 1953.

⁶⁷ Benimeli – Caprile: *Massoneria e Chiesa Cattolica*, str. 66–67.

⁶⁸ Binder: *Skrivna družba*, str. 82.

svetu (Filipini, Brazilija, Kanada, Italija itd.). Na koncilu je od leta 1962 spremenjeno stališče do prostozidarjev zagovarjal mehiški škof Sergio Mendez Arceo. Švedska Škofovska konferenca je leta 1966 izjavila, da nima pomislekov o sodelovanju katoličanov v prostozidarskih ložah na svojem območju. Privolitev za vstop v lože, ki jih je mogoče prištevati tradicionalnemu (anglo-saksonskega, oziroma regularnemu) prostozidarstvu, so dobili tudi v Franciji in Nemčiji.⁶⁹ Videti je bilo, da odnos med prostozidarji in Cerkvijo ni bil več vprašanje Vatikana ampak je bil v pristojnosti posameznih škofovskih konferenc. Tako sta škofovski konferenci vseh skandinavskih držav, ki je sklenila, da lahko škof dovoli posameznim katoličanom članstvo v ložah, sledili tudi škofovski konferenci v Veliki Britaniji in Wellsu.

Do leta 1968 Katoliška cerkev ni dala resnejših pobud za premislek ali relativizacijo cerkvenih stališč do prostozidarstva. Izenačevanje prostozidarstva s tajnimi združbami, neločevalen pogled na prostozidarstvo in avtomatično izobčenje po kodeksu cerkvenega prava pa so postale teme pogovorov med prostozidarji in Katoliško cerkvijo po II. vatikanskem koncilu.⁷⁰

Februarja leta 1968 je kardinal Franjo Šeper kot prefekt Kongregacije za verski nauk pozval škofovske konference po svetu, naj oblikujejo stališča do prostozidarskih vprašanj. Večina škofovskih konferenc (10) se je odločila za pozitivne spremembe v odnosu do prostozidarjev, le škofovska konferenca iz Španije (ki je bila še pod Francovo

vladavino) je poslala odločno zavrnitev sprememb. Že marca 1968 sta se neuradno sestala kardinal König in veliki mojster Velike lože Avstrije Kurt Baresch. Decembra 1968 pa je bila oblikovana neuradna komisija za izmenjavo mnenj med prostozidarji in Katoliško cerkvijo. Vključil se je širši krog cerkvenih strokovnjakov s privoljenjem kardinala Šeperja. Kardinal König je namreč kot predsedujoči sekretariata za neverne poudaril, da ni pristojen za vodenje takih pogovorov. Tudi predstavniki prostozidarjev (kot predstavniki regularnega prostozidarstva) se niso strinjali, da bi jih uvrstili na področje delovanja tega sekretariata. Drugi del komisije so sestavljali predstavniki avstrijskih, nemških in švicarskih prostozidarjev. Pogovore, ki so na različnih ravneh potekali skrito, je sredi sedemdesetih let potrdila tudi Velika loža Anglije (*»United grand lodge of England«*) kot »materska« loža regularnega prostozidarstva.⁷¹ Komisiji (na katoliški strani je poročala kardinaloma Königu in Šeperju, na prostozidarski pa velikim ložam v London, New York in Washington)⁷² je uspelo julija 1970 na gradu Lichtenau pripraviti dokument, ki je bil sprejemljiv za vse udeležence (tako imenovano Lichtenausko izjavo za dialog med Katoliško cerkvijo in prostozidarstvom). Izjavo so podpisali tako vodja prostozidarske delegacije, nevrolog iz Linza dr. Kurt Baresch, takratni veliki mojster Velike lože Avstrije, kot tudi predstavniki velikih lož Nemčije in Švice ter trije predstavniki Katoliške cerkve.⁷³ V izjavi ugotavljajo, da prostozidarstvo ni nova religija, še manj Proticerkev, ampak nedogmatična etična skupnost, ki zavezuje k svobodi veroizpovedi in vesti. Komisija je med drugim ugotovila, da so papeške enciklike in drugi dokumenti, ki se ukvarjajo s prostozidarstvom, samo še zgodovinsko pomembne in ne spadajo več v današnji čas, enako mnenje so oblikovali tudi o obsodbah v cerkvenem pravu. Zanj so ugotovili, da

Dunajski nadškof kardinal dr. Franz König in Veliki mojster Velike lože Avstrije dr. Kurt Baresch (Österreichisches Freimaurer-Museum).

⁶⁹ Binder: *Skrivna družba*, str. 84.

⁷⁰ Binder: *Skrivna družba*, str. 69.

⁷¹ Binder: *Skrivna družba*, str. 84–85.

⁷² Baresch: *Katolische Kirche und Freimaurerei*, I, str. 52.

⁷³ Podpisniki prostozidarjev so bili: za Združeno veliko ložo Nemčije: dr. ing. Theodor Vogel, nekdanji veliki mojster, Rolf Appel, član senata Velike lože, Ernst Walter, član senata Velike lože, dr. Karl Hoede, univ. prof., nekdanji veliki govornik; za švicarsko Veliko ložo ALPINA: dr. Alfred Roesli, nekdanji veliki sekretar, Franco Fumagalli, mojster lože ALPINA; za avstrijsko Veliko ložo dr. Kurt Baresch, pooblaščen veliki mojster, dr. Ferdinand Cap, univ. prof., nekdanji veliki mojster, Rüdiger Vonwiller, nekdanji veliki mojster.

Kot predstavniki komisije Katoliške cerkve: dr. Johannes B. de Toth, apostolski protonotar in lateranski stolni dekan (Rim), dr. Engelbert Schwarzbauer, papeški prelat in profesor teologije (Linz), dr. Herbert Vorgriemler, profesor teologije (Luzern-Freiburg). Schröfler, str. 225.

je na podlagi koncilskega sklepa v temeljiti predelavi.⁷⁴ Dokument je komisija predala kardinalu König.⁷⁵ Novembra je kardinal König sporočil komisiji, da so člani kongregacije dobro sprejeli Lihtenausko izjavo. König je z izjavo seznanil tudi papeža Pavla VI., ki ga je tudi sicer obveščal o delu komisije. Papež Pavel VI. in kardinal Šeper sta si nato vzela čas za razmislek, v kakšni obliki naj bo izraženo spremenjeno stališče cerkve do prostozidarstva. Del kongregacije se je zavzemal za poseben akt, del pa za to, da bi počakali na izdelavo novega cerkvenega zakonika. Prevladalo je stališče, da naj bo sprememba izpeljana v obliki nove kodifikacije, saj bi posamezni akt dvignil preveč prahu.⁷⁶ Dogovor je bil podlaga, na osnovi katere je bil desetletje kasneje iz zakonika cerkvenega prava izbrisan člen o izobčenju prostozidarjev.

Glavni sogovornik Katoliške cerkve s prostozidarji poleg navedene komisije je sicer bil kardinal König, ki je bil poleg kardinala Šeperja glavna oseba v dialogu Cerkev s prostozidarji. S pogajanjem je bil seznanjen tudi kardinal K. Felici, ki je bil vodja reforme cerkvenega zakonika in naklonjen brisanju kanona 2335. König te vloge ni imel le leta 1968, ko se je Katoliška cerkev odločila, da tudi sama da pobudo za dialog, ampak je ostal zavezan dialogu s prostozidarji vse do smrti (leta 2004).⁷⁷ Kardinal König se je leta 1970 zavzel za pot majhnih korakov, saj stoletnih predsodkov ni mogoče preseči čez noč.

Komisija, ki je pripravljala novi kodeks, je predlog nekaterih, da bi ohranila sporni kanon, ki se nanaša na prostozidarje, enoglasno zavrnila, to pa je utemeljila s tem, da je ohranjen kanon, ki sankcionira članstvo v združenjih, ki delujejo proti cerkvi (CIC 1364/74). Sankcija pa tu ne nastopi sama po sebi. S tem pa je bila priznana in sprejeta tudi različnost prostozidarstva po svetu.⁷⁸ Glavnega nasprotnika pogovorov med prostozidarji in Cerkvijo pa je predstavljala skupina, na čelu katere je bil škof Lefebvre, ki je želela na koncilu doseči nove obsodbe prostozidarjev. Kongregacija za nauk vere je pod vodstvom kardinala Šeperja leta 1974 sprejela izjavo, ki je omejila uporabo kanona 2335. Izjava je določala, da navedeni kanon velja le za tiste člane prostozidarskih lož, ki bi resnično kaj ukrepali proti Cerkvi.

Avgusta 1978 je Pavel VI. umrl in od oktobra 1978 je bil papež Janez Pavel II. Kardinal König je Bareschu zagotovil, da bo tudi novi papež spoštoval že dogovorjeno.⁷⁹

Leta 1974 so se začela še ločena pogajanja med Veliko združeno ložo Nemčije in nemško škofovsko konferenco. Dialog med Cerkvijo in prostozidarji je v Nemčiji potekal povsem v drugi smeri kot v Avstriji. V Avstriji sta obe strani, tako katoliška kot prostozidarska, zblížali stališča in se odločno zavzeli za normalizacijo odnosov, v nemški škofovski konferenci pa se je uveljavljalo staro stališče o nezdržljivosti pripadnosti Katoliški cerkvi in prostozidarstvu hkrati. Za Barescha in druge avstrijske in cerkvene pogajalce je bilo leta 1975 neprijetno presenečenje, ko so nemški prostozidarji v knjigi razkrili vsebino Lihtenauske izjave, saj je bila ta takrat še zaupna in namenjena predvsem papežu Pavlu VI. Kljub nezadovoljstvu članov skupne komisije, ki je sprejela Lihtenausko izjavo, pa sta se obe strani strinjali, da bosta ostali zavezani cilju, to je spremembi zakonika cerkvenega prava.

Sedmim letom pogovorov med predstavniki nemške škofovske konference, ki jih je vodil škof dr. Josef Stimpfle, in Združeno veliko ložo Nemčije je sledila leta 1980 enostranska izjava nemške škofovske konference, ki je govorila o nesprejemljivosti dvojnega članstva in moralni prepovedi članstva med prostozidarji. König je istega leta zagotovil, da avstrijska škofovska konferenca ne čuti nobene potrebe, da bi dajala kakšno podobno izjavo.

17. februarja 1981 je Kongregacija za vero objavila razlago, o tem da cerkveno pravo glede prostozidarstva ni bilo spremenjeno in ostaja kanon CIC 2335/1917 še nadalje v polni veljavi. Ker pa ta razlaga očitno ni bila razumljena enoznačno je bil objavljen njen komentar. V njem je bilo poudarjeno, da ta razlaga ne pomeni zaostitve stališča Katoliške cerkve do prostozidarstva ampak je namenjena temu, da se ohranja enotno stališče vseh škofovskih konferenc do prostozidarstva.⁸⁰

Kardinal Šeper se je upokojil novembra leta 1981 in umrl mesec dni kasneje. Na mestu prefekta Kongregacije za nauk vere ga je nasledil kardinal Ratzinger.

⁷⁴ Binder: *Skrivna družba*, str. 88.

⁷⁵ Binder: *Skrivna družba*, str. 86.

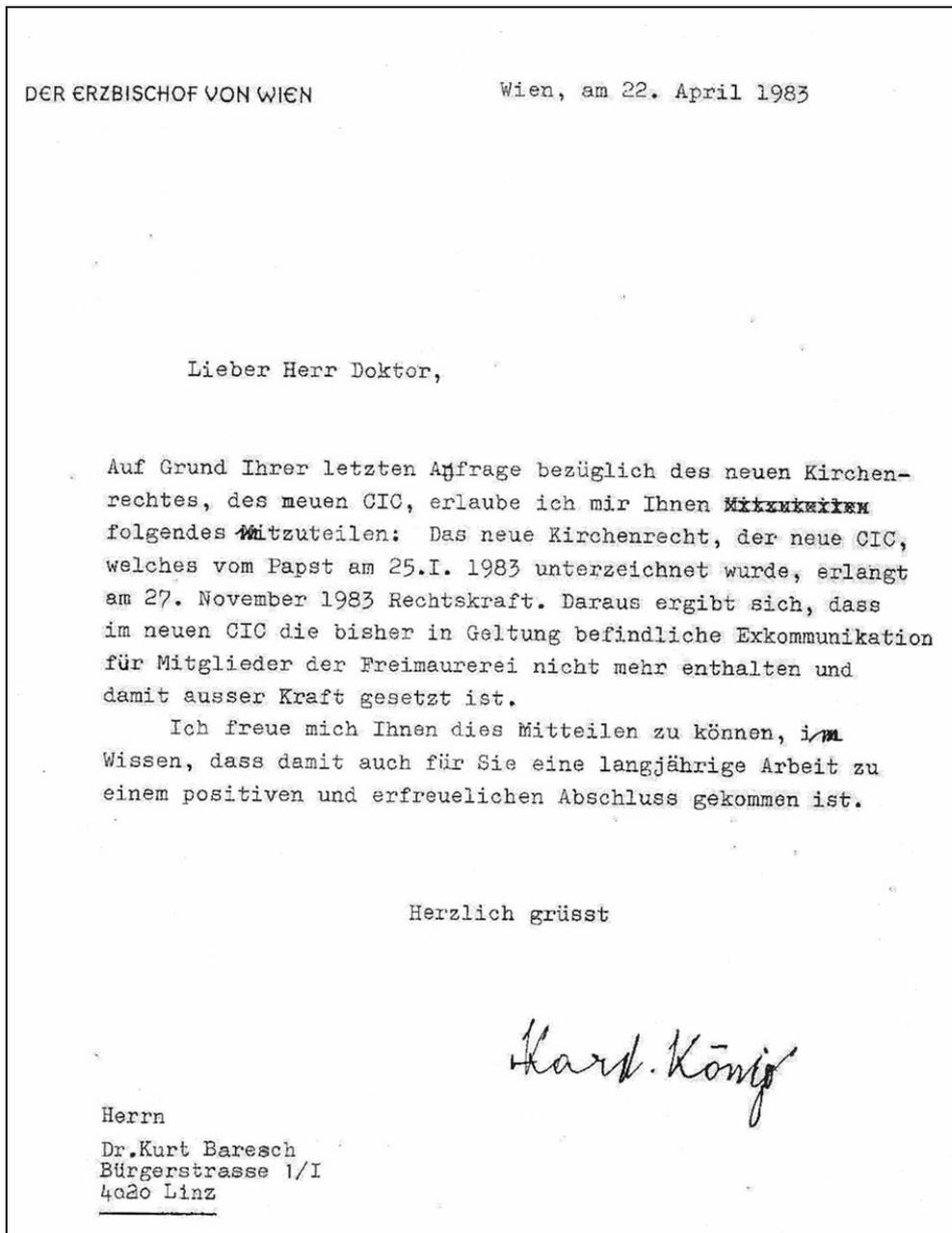
⁷⁶ Binder: *Skrivna družba*, str. 88.

⁷⁷ Baresch: *Katolische Kirche und Freimaurerei*, I, str. 51.

⁷⁸ Müller: *Freimaurerei und katholische Kirche*.

⁷⁹ Baresch: *Katolische Kirche und Freimaurerei*, I, str. 60.

⁸⁰ Caprile: *La recente «Dichiarazione sull'appartenenza alla Massoneria»*, str. 195.

Pismo kardinala Königa dr. Kurtu Bareschu z dne 22. 4. 1983, v katerem mu sporoča, da v novem cerkvenem zakoniku ni več določbe o izobčenju prostozidarjev (Baresch: Auswahl der wichtigsten Briefe).

Leta 1983 je bil novi Zakonik cerkvenega prava pripravljen za objavo. Kardinal König je aprila 1983 z zadovoljstvom sporočil Bareschu, da zakonik ne vsebuje več ekskomunikacije prostozidarjev.⁸¹ Zakonik je bil podpisan 25. januarja 1983, v veljavo pa je stopil 27. novembra 1983. Baresch je še istega leta 1983 objavil knjigo »*Katholische Kirche und Freimaurerei*« (Dunaj 1983),⁸² ki je v podrob-

nostih opisala pogajanja med Katoliško cerkvijo in prostozidarji in bila po mnenju avstrijskih založnikov razglašena za knjigo leta.

Na večer pred objavo novega cerkvenega zakonika (26. novembra 1983) pa je Kongregacija za nauk vere pod vodstvom kardinala Ratzingerja sprejela Deklaracijo o prostozidarskih združenjih. Deklaracija naj bi nastala zaradi vprašanj, ali je Cerkev res spremenila svoj odnos do prostozidarstva, saj novi zakonik ne vsebuje obsodbe. V Deklaraciji zato kongregacija za nauk vere ugo-

⁸¹ Baresch: *Katholische Kirche und Freimaurerei*, I., str. 62.

⁸² Baresch: *Katholische Kirche und Freimaurerei*.

tavlja, da ostaja negativno stališče Katoliške cerkve do prostozidarskih združenj nespremenjeno, ker so načela prostozidarstva nezdržljiva z naukom Katoliške cerkve. Verniki ki pripadajo prostozidarskim združenjem, živijo v hudem grehu in ne smejo prejeti svetega obhajila. Deklaracija tudi poudarja, da krajevne cerkve ne smejo sprejeti odločb, ki ne bi bile v soglasju z Izjavo te Kongregacije z dne 17. februarja 1981. Deklaracijo je sestavila Kongregacija za nauk vere, podpisal pa jo je papež Janez Pavel II. V razlagi je bilo poudarjeno, da je stališče Cerkve ostalo nespremenjeno, čeprav v zakoniku prostozidarska združenja niso izrecno omenjena. Deklaracija je očitno nastala tudi pod vplivom izjave, ki jo je leta 1980 sprejela nemška Škofovska konferenca. Govorila je o moralni prepovedi dvojnega članstva.

Deklaracija je sprožila različne odzive in komentarje. Reakcije nanjo so bile burne tudi v nemških in avstrijskih cerkvenih krogih. Posebno ti so se večinoma odzvali kritično. Med prostozidarji kot med delom katoličanov, ki so si prizadevali za normalizacijo odnosov, je bila sprejeta z velikim razočaranjem. Zelo razočarani so bili tudi pogajalci z obeh strani. Poleg kritik in nekaj odobravanj pa je doživela tudi različne interpretacije. Kardinal König, ki ni bil seznanjen s pripravo Deklaracije, je bil do nje izrazito kritičen. Vztrajal je pri svojem stališču in se skliceval tudi na odluk verske kongregacije iz leta 1974, v katerem je bilo opozorjeno, da glavni kanon 2335 velja samo za tiste katoličane, ki pristopajo k združenjem, v katerih resnično ukrepajo proti Cerkvi.⁸³ Deklaracija naj bi bila po mnenju profesorja teologije ddr. Helmutha Preeja protislovna in naj ne bi bila niti v skladu z normami cerkvenega prava.⁸⁴ Podobnega mnenja je bil tudi dunajski profesor cerkvenega prava dr. Bruno Primetshofer, saj naj tako s formalnopравnih kot vsebinskih stališč ne bi bila zavezujoča. To stališče je predstavil tudi na mednarodnem kongresu pravnih cerkvenega prava leta 1984 v Ottawi, tam naj njegovemu stališču ne bi nasprotovali.⁸⁵ Seveda so bili tudi cerkveni pravniki, ki so menili drugače. Tako na primer Klaus Kottman meni, da je sicer samo deklarativna in kot taka ne predstavlja novega cerkvenega zakona (še manj cerkvenega kazenskega zakona), predstavlja pa moralno prepoved.⁸⁶

Kardinal König je v začetku devetdesetih let sprožil pogovore o Deklaraciji z več vatikanskimi kardinali. Kar nekaj jih je menilo, da gre v njej le za Ratzingerjevo osebno mnenje in da je pomembno predvsem dejstvo, da je v zakoniku črtan kanon (npr. tako kardinal Giuseppe Caprio).⁸⁷ V več pogovorih med kardinalom Königom in Ratzingerem pa ni bilo zblizanja stališč. A vendar je Ratzinger leta 1998 prek kardinala Königa sporočil Bareschu: »...da (Ratzinger) svoje razlage, ne more vzeti nazaj, vendar meni, da ljudje danes v primerjavi s prej tako ali tako sodijo drugače oziroma mnogo bolj objektivno.« Ratzinger je tudi menil, da lahko Baresch objavi tudi mnenja cerkvenih pravnih, ki Deklaracijo zavračajo.⁸⁸ Baresch je leta 1999 objavil še dokumentacijo, ki se nanaša na dialog s kardinalom Königom in drugimi cerkvenimi osebami po sprejetju Deklaracije in v bistvu relativizira tako njeno pravno kot vsebinsko veljavo.⁸⁹ Kurt Baresch je tako objavil del dokumentov, ki se nanašajo na njegov osebni dialog z Rimom in kardinalom Königom v obdobju od leta 1983 do leta 1999. Kljub sprejetju Deklaracije o prostozidarskih združenjih leta 1983 dialog posebno v Avstriji ni bil prekinjen.

Glede relativnosti grešnosti, ki jo navaja Deklaracija, je Baresch kardinala Königa prosil za komentar, kdaj obstaja osebna moralna prepoved oziroma krivda (greh). Po mnenju kardinala Königa česa takega pri katoličanih, ki bi bili sočasno prostozidarji, tega ni mogoče ugotoviti. Obenem je König menil, da gleda Deklaracija v preteklost, cerkveni zakonik pa je usmerjen v prihodnost.⁹⁰

Seveda se postavlja vprašanje, za koga in koliko je v praksi vprašanje združljivosti (oziroma dvojne pripadnosti) sploh še pomembno.⁹¹ Po mnenju B. Šöma prostozidarji vidijo v novem kanonskem zakoniku konec četrtr tisočletja trajajočega mučnega spora med Katoliško cerkvijo in prostozidarstvom.⁹² Del krščanskih cerkva (npr. nemška evangeličanska cerkev) pripadnosti Cerkvi in članstvo v prostozidarski loži hkrati ne problematizira, v Katoliški cerkvi pa kljub različnim interpretacijam Deklaracije iz leta 1983 vsaj uradno ni tako.

⁸³ Binder: *Skrivna družba*, str. 89.

⁸⁴ Baresch objavlja mnenje profesorja teologije ddr. Helmutha Pree. Baresch: *Katolische Kirche und Freimaurerei*, II, str. 66.

⁸⁵ Baresch: *Katolische Kirche und Freimaurerei*, II, str. 68.

⁸⁶ Schrefler: *Die katholische Kirche*, str. 148.

⁸⁷ Baresch: *Katolische Kirche und Freimaurerei*, II, str. 67.

⁸⁸ Baresch: *Katolische Kirche und Freimaurerei*, II, str. 68.

⁸⁹ Baresch: *Katolische Kirche und Freimaurerei*, II.

⁹⁰ Baresch: *Katolische Kirche und Freimaurerei*, II, str. 69.

⁹¹ V anketi med reprezentativnim vzorcem dunajskih prostozidarjev leta 2008 se jih je 50% izjasnilo za katoličane. Od teh 50% je za dve tretjini urejen odnos med prostozidarji in Katoliško cerkvijo pomemben. Schrefler: *Die katholische Kirche*, str. 187–189.

⁹² Šömen: *Molče nevidno bratstvo*, str. 314.

Leta 2005 je postal kardinal Ratzinger papež z imenom Bendikt XVI. Njegovi ukrepi kažejo v smer večje konservativnosti, kot je na primer preklic izobčenja škofov bratovščine svetega Pija X. (Lefebvrovci), ki odklanjajo II. vatikanski koncil. Glede na to, da ima ta bratovščina prostozidarje (poleg Judov, verske svobode, človekovih pravic ipd.) za izvor vsemogočega zla je v pontifikatu papeža Benedikta XVI. težko pričakovati kak širši krog razprav med prostozidarji in Katoliško cerkvijo. Kljub temu pa lahko trdimo, da je prostozidarstvo tudi v določenih katoliških krogih postalo sprejemljivo oziroma da se je odnos med prostozidarji in Cerkvijo bistveno spustil.

Obdobje 1989–1991 je prineslo demokratizacijo in družbeno razgibanost podobno kot v del držav nekdanjega vzhodnega bloka tudi v celotno Evropo, kjer se je končalo obdobje hladne vojne. Občutku osvoboditve je sledil občutek negotovosti, ki ga je danes poglobila še gospodarska kriza. Lahko opazimo, da se vračajo paradigme, za katere se je zdelo, da so že zdavnaj pozabljene. Tako slovenski prostor pač ni izjema, vendar pa slovenska Cerkev v kritikah prostozidarstva ni igrala nobene vidne vloge. Medtem pa so si tudi ugledne slovenske založbe skušale dvigovati naklado z objavo senzacionalističnih monografij dvomljive kakovosti. Kot ugotavlja Binder, nikakor ni prav, da bi vesoljno prostozidarstvo merili po ritualu »vitez kadok«,⁹³ loži P2 in drugih skrajnih pojavih v prostozidarstvu ali zunaj njega.⁹⁴ Slovenska Cerkev se poleg tega, da je povzela uradno stališče Vatikana, se pravi Deklaracijo kongregacije za nauk vere iz leta 1983, se s tem vprašanjem ni posebej ukvarjala. Tudi Branko Šömen ocenjuje odnos slovenske Cerkve kot zadržano pozitivnega, saj »je brez posebnega zadržka sprejela vrnitev slovenskega prostozidarstva kot »nujno zlo«, kot normalno sliko demokratične družbe.«⁹⁵ Šele v zadnjem desetletju lahko opazimo, da so za nekatere v slovenski Katoliški cerkvi prostozidarji (spet) postali glavna nevarnost in poseben »temnih sil« zla. Tako Stanislav M. Maršič v knjigi Glas Kraljice miru s Kureščka⁹⁶: »Največja nevarnost so framažoni.«⁹⁷ »V Slovenijo vdirajo temne sile ... Te temne sile so prostozidarji. Prostozidarstvo se vedno

bolj spreminja v antikrista. To so sovražniki Cerkve. Posebej nevarni so zategadelj, ker dajo svoje ljudi študirat, da lahko postanejo duhovniki, škofje in celo kardinali. Kolikor je prostozidarstvo za družbo in Cerkev nevarno, je pa ta nevarnost vendarle odvisna od ...– odvisna je od hudiča ...«⁹⁸ Navedena stališča so identična tistim iz druge polovice 19. stoletja. Kot ugotavlja že Binder, se prebujajo teorije o zarotništvu in podobe sovražnikov, za katere je veljalo, da so dokončno zastarele in nepredstavljive.⁹⁹ Do prostozidarstva je kritičen tudi Srečko Brumen, a je vendarle proti »demoniziranju sogovornikov«, pa tudi proti dvojnimi pripadnostim.¹⁰⁰ V duhu enciklik papeža Leona XIII. in z besedami preteklih stoletij je na prostozidarstvo nedavno opozoril celo msgr. Alojz Uran, nadškof v pokoju.¹⁰¹ Uran tako krivi prostozidarje za zmanjševanje zaupanja v Boga in krščanstvo, še posebej vere v posmrtno življenje, citira Leona XIII. in nadaljuje: »Največjo tragedijo pa isti papež vidi v vdoru prostozidarjev v same vrhove Cerkve ...« ter naprej sklicujoč se na Pija XII., ki je »začutil, da se je začel celoviti in dokončni naskok sil teme zoper Katoliško Cerkev in s tem zoper kraljestvo Kristusa...«.¹⁰²

Pomemben korak k objektivnejšemu razumevanju prostozidarstva pri nas pa je naredila Celjska Mohorjeva družba leta 2008 z objavo knjige Skrivna družba: zgodovina in simbolika prostozidarjev (prevod izvirnika: Die diskrete Gesellschaft: Geschichte und Symbolik der Freimaurer), ki jo je napisal graški profesor Dieter A. Binder. V slovensčini je to ta hip najbolj poglobljeno delo, ki uravnoteženo obravnava problematiko prostozidarstva. Celjska Mohorjeva družba je z objavo knjige dala prostor treznemu pisanju, dostopnemu v knjižni izdaji »...v časih, ko nesramni zagovorniki teorije o zaroti, ki so najrazličnejšega ideološkega izvora, obnavljajo stare sovražne podobe, ki naj bi kot »nove« ... koristile starim nakanam.«¹⁰³

Ne glede na vse zapisano, se je v odnosih med Katoliško cerkvijo in prostozidarstvom marsikje po svetu uveljavil duh strpnosti kljub poskusom obnavljanja teorij zarot. Tako sta se na primer 22. junija 2007 v Mozartovi hiši na Dunaju javno srečala in razpravljala veliki mojster Velike lože

⁹³ V navedenem članku ga navaja tudi Srečko Brumen.

⁹⁴ Binder: *Skrivna družba*, str. 90.

⁹⁵ Šömen: *Molkeče nevidno bratstvo*, str. 317.

⁹⁶ Cerkev se o naravi Marijinih sporočil ni izrekla in avtorji širijo sporočila po lastni preudarnosti (navedeno v kolo fonu citirane knjige).

⁹⁷ Špelič: *Vrnil se bom k očetu*, str. 210 (»Vseeno je na delu zlo. Pjuskanje temnih sil se posebno čuti iz Avstrije in Italije. Največja nevarnost so framažoni ...«).

⁹⁸ *Glas kraljice miru s Kureščka*, str. 241. Podobno isti v Marijina sporočila očetu Šmaverskemu v 1999. »Rekla je: ... Temne sile (= prostozidarji) želijo ... da bi na Sveti sedež prišel antikrista.

⁹⁹ Binder: *Skrivna družba*, str. 125, 108.

¹⁰⁰ Brumen: *Prostozidarstvo in Katoliška cerkev*, str. XIII.

¹⁰¹ Uran: *Marijino vnebovzetje in naše vstajenje*, str. 170.

¹⁰² Prav tam; navedeni citat papeža Pija XII. se nanaša na komunizem in ne na prostozidarje.

¹⁰³ Binder: *Skrivna družba*, str. 8.

Versöhnung nach 269 harten Jahren

ABT TRIFFT GROSSMEISTER. Vor dem Papstbesuch:
Freimaurer nicht mehr unter Kirchenbann.

Ein Gespräch in dieser Besetzung war bis zu seinem Stattfinden für unmöglich gehalten worden. Auf dem Podium im Wiener Figaro-Haus: Gregor Henckel-Donnersmarck, Abt von Heiligenkreuz, und Österreichs Freimaurer-Großmeister Michael Kraus, der über den Bund soeben einen Bestseller verfasst hat. Am Ende stand eine spektakuläre Fast-Versöhnung: Nach 269 Jahren sind Österreichs Freimaurer nicht mehr exkommuniziert. Den Bann hatte 1738 Papst Clemens XII. über den noch jungen Bund verhängt. 1983, unter Johannes Paul II., wurde der Passus auf Betreiben Kardinal Königs aus dem Kirchenrecht getilgt. Doch der damalige Präfekt der Glaubenskongregation, Joseph Ratzinger, veröffentlichte einen Zusatz: Das negative Urteil der Kirche über die Freimaurer bleibe unverändert, der Beitritt verboten, Zuwiderhandelnde „befinden sich also im Stand der schweren Sünde und

Kraus (l. mit seinem Bestseller) und Henckel-Donnersmarck. Das Gespräch moderierte Heinz Sichrovsky (NEWS).

können nicht die heilige Kommunion empfangen“.

Henckel-Donnersmarck, der mit Kraus einst die Hochschule für Welthandel absolvierte, verweist auf die „Zauberflöte“ als Propagandawerk der Brüder Mozart und Schikaneder: die Kirche als rachegeifernde

Königin der Nacht, die ihre Kinder in Abhängigkeit hält. Erst kürzlich wurde der des Lehramts enthobene Theologe Hans Küng von den deutschen Freimaurern als „freier und kühner Denker“ geehrt. Die katholische Kirche, so Donnersmarck, verstehe sich als Vertreterin der Wahrheit. Der Appell des Freimaurers Lessing, alle Religionen seien gleich viel wert, kann für sie also nicht gelten.

Dagegen nennt Kraus das oberste Gebot der Freimaurerei: ein toleranter, dem Sittengesetz gehorchender, guter, redlicher Mann zu sein. Man verfolgte keine politischen Ziele. „Wir sind auch keine Religionsgemeinschaft und wollen nichts Ähnliches sein. Wir bereiten den Boden für Religiosität. Unser wichtigstes Prinzip ist Toleranz gegen alle.“ Und die religionsähnlichen Rituale? Haben nur symbolischen Charakter. Beide rechnen einander noch gegenseitige Verfolgung auf: hier Danton, die Französische Revolution und der italienische Guerillero Garibaldi, dort die blutige Inquisition.

Ist nun der praktizierende Katholik Kraus exkommuniziert? Zum Finale erklärt Donnersmarck Sensationelles: „Offensichtlich gibt es viele verschiedene Ausprägungen der Freimaurerei. Die Strafbestimmungen des heutigen Kirchenrechts gelten für Gruppierungen, die sich gegen die katholische Kirche richten. Wenn dies auf die österreichischen Freimaurer nicht zutrifft, sind auch die angegebenen Strafbestimmungen nicht wirksam.“

Kraus: „Die Freimaurerei hat sich viele Jahre als konstruktiver Gesprächspartner für eine Normalisierung der Beziehungen mit dem Vatikan zur Verfügung gehalten. Daher ist dieser Tag ein freudiger.“

Und im September kommt der mittlerweile stark avancierte Joseph Ratzinger. ■

Sprava po 269 trdih letih. Veliki mojster Velike lože Avstrije Michael Kraus in opat cistercijanskega samostana Heiligenkreuz Gregor Henckel-Donnersmarck pred papeškim obiskom (News 28. 6. 2007).

Avstrije Michael Kraus in opat Gregor Henckel-Donnersmarck, predstojnik cistercijanske opatije Heiligenkreuz pri Dunaju (tudi Ratzingerjev prijatelj). Razpravljala sta o odnosu med prostozidarstvom in Katoliško cerkvijo. Opat Henckel-Donnersmarck je bil v Mozartovi hiši spravljen: »Očitno obstaja veliko različnih oblik prostozidarstva. Kazenske določbe veljavnega cerkvenega prava so v uporabi le za skupine, ki so usmerjene proti Katoliški cerkvi. Če avstrijsko prostozidarstvo ni taka skupina, potem ga to kazensko določilo ne zadeva«. Veliki mojster Kraus, ki se je opisal tudi kot »prakticirajoči katoličan«, je o (avstrijskem) prostozidarstvu poudaril: »Mi nismo verska skupnost in si to tudi ne želimo biti ... Naše glavno načelo je strpnost do vseh.« Omenil je tudi, da so si prostozidarji več let kot konstruktivni sogovornik

prizadevali za normalizacijo odnosov z Vatikanom in je zato tudi »danes zanje vesel dan«. ¹⁰⁴ Ugledni avstrijski opat je v pogovorih jasno izrazil, da avstrijske prostozidarje ne zadevajo nikakršna kazenska določila cerkvenega zakonika. Prijateljski pogovori so obenem pokazali tudi, kot se je izrazil Kraus, da avstrijski prostozidarji živijo s Katoliško cerkvijo brez problemov. ¹⁰⁵ Kraus in opat Henckel-Donnersmarck sta se leta 2008 ponovno srečala tudi pred televizijskimi kamerami. Prispevku je dala ORF naslov »Fronte so začele razpadati«. ¹⁰⁶

¹⁰⁴ Kreuz.net (Katholische nachrichten) Freitag, 22. Juni 2007: Kein Kirchenbann über Österreichs Freimaurer.

¹⁰⁵ Sichrovsky: Versöhnung nach 269 harten Jahren, str. 123.

¹⁰⁶ Schrefler: Der Papst. und die Freimaurer.

Viri in literatura

Viri

Haus -, Hof- und Staatsarchiv Wien (HHStA)

Vertrauliche Akten

Bibliothèque Nationale, Paris

Cabinet des Manuscrits, Fm2, 590, 591

Arhiv Jugoslavije

fond 100, Masonske lože

Literatura

Abafi, Lajos: *Geschichte der Freimaurerei in Österreich-Ungarn*, I.–V. Budapest: Ludvig Aigner, 1893. Faksimile Elibron Classics, 2005.

Ahčin, Ivan: *Prostozidarstvo*. Ljubljana: Zveza fantovskih odsekov, 1941.

Baresch, Kurt: *Katholische Kirche und Freimaurerei, ein brüderlicher Dialog 1968 bis 1983* (allen katholischen Freimaurern der Welt gewidmet). Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1983.

Baresch, Kurt: *Katholische Kirche und Freimaurerei 1983–1999*. Linz: *Historisches Jahrbuch der Stadt Linz 1998*, 1998, str. 237–300.

Baresch, Kurt: *Katholische Kirche und Freimaurerei*, I, Dialog von 1968–2000. Wien: Österreichisches Freimaurer-Museum, Rosenau bei Zwettl, 2005, str. 50–63.

Baresch, Kurt: *Katholische Kirche und Freimaurerei*, II, Der persönliche Dialog mit Kardinal König und Rom von 1983–1999. Wien: Österreichisches Freimaurer-Museum, Rosenau bei Zwettl, 2005, str. 64–69.

Baresch, Kurt: *Auswahl der wichtigsten Briefe zwischen Kardinal König und Kurt Baresch vom März 1968–September 2003, während des Dialog's: »Kath. Kirche und Freimaurerei«, Kardinal König zum Vermächtnis*. Linz 2006.

Benimeli, Jose A. Ferrer – Caprile, Giovanni: *Massoneria e Chiesa Cattolica, ieri, oggi e domani*. Roma: Edizioni Paoline, 1979.

Binder, Dieter A.: *Skrivna družba. Zgodovina in simbolika prostozidarjev*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2008.

Binder, Dieter: *Die diskrete Gesellschaft. Geschichte und Symbolik der Freimaurer*. Graz/Wien/Köln 1995.

Brabbe, Gustav: *Die Loge »Zur Wohlthätigkeit und Standhaftigkeit« im Orient von Laibach (5793)*. *Allgemeine österreichische Freimaurer Zeitung*, III. Wien 1876, str. 30–35.

Brumen, Srečko: *Prostozidarstvo in Katoliška cerkev*. *Pogovori/Colloquia* 2, 3 (2000/2001), leto 6, str. XIII.

Caprile, Giovanni: *La recente »Dichiarazione sull'appartenenza alla Massoneria«*. *Civiltà cattolica* 132 (1981).

Costa, Henrik: *Die Freimaurer – Loge in Illyrien während des französischen Interegnums (ein Beitrag zur Geschichte der Freimaurerei)*. *Mitteilungen des historischen Vereins für Krain* 1863, str. 42–45.

Die Protokolle der Wiener Freimaurerloge »Zur wahren Eintracht« (1781–1785) (ur. H.-J. Irmen, F. Heß, H. Schuler). Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien 1994 (Schriftenreihe der Internationalen Forschungsstelle »Demokratische Bewegungen in Mitteleuropa 1770–1850«; 15).

Dolinar, France M.: *Mihael Brigido (1741–1816). Prvi ljubljanski nadškof in metropolit (1788–1806)*. *Mohorjev koledar 2006*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2005, str. 135–138.

Dolinar, France M.: *Brigido von Marenfels und Bresoviz, Michael Leopold Freiherr (1742–1816)*. *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches: 1648 bis 1803: ein biographisches Lexikon*. Berlin : Duncker & Humboldt, 1990, str. 48–49.

Dolinar, France M.: *Janez Anton Ricci. Sous les aigles Napoléoniennes: bicentenaire des provinces Illyriennes = Pod Napoleonovim orlom: 200 let ustanovitve Ilirskih provinc: razstavni katalog*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2010, str. 218–221.

Dolinar, France M.: *Ricci, Johannes Antonius (1745–1818)*. *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches: 1648 bis 1803: ein biographisches Lexikon*. Berlin : Duncker & Humboldt, 1990, str. 374.

Dolinar, France M.: *Ljubljanski škofje*. Ljubljana: Družina, 2007.

Dolinar, France M.: *Ljubljanski škofje. Upodobitve ljubljanskih škofov*. Ljubljana: Narodna galerija, 2007, str. 11–89.

Dolinar, France M.: *Jožefinizem in janzenizem. Zgodovina Cerkve na Slovenskem*. Celje: Mohorjeva družba, 1991, str. 153–171.

Enciclopedia Cattolica. Città del Vaticano 1949–1954.

Glas kraljice miru s Kureščka. Kurešček: Center kraljice miru, 2003.

Huber, Eva: *Sozialstruktur der Wiener Freimaurer 1780–1790*, Bd. 1–5. Wien: Univ. Diss., 1991.

Kidrič, France: *Francosko-ilirska loža prijateljev kralja rimskega in Napoleona v Ljubljani*. *Slovan, mesečnik za književnost, umetnost in prosveto* XII (1914), str. 10–11.

Kidrič, France: *Framasonske lože hrvaških zemelj Napoleonove Ilirije*. Zagreb 1915.

Kodek, Günter K.: *Unsere bausteine sind die Menschen. Die Mitglieder der Wiener Freimaurer Logen 1869–1938*. Wien: Löcker Verlag, 2009.

Kodek, Günter K.: *Zwischen verboten und erlaubt. Cronik der Fereimaurerei in der österreichischen Monarchie 1867–1918 und der I. Republik 1918–1938*. Wien: Löcker Verlag, 2009.

Košir, Matevž: Prostozidarstvo v habsburški monarhiji v 18. stoletju ter prostozidarski loži Združena srca v Mariboru ter Dobrodelnost in stanovitnost v Ljubljani. *Kronika* 46 (1998), št. 1–2, str. 41–65.

Košir, Matevž: Brat Vega, prostozidar: baron Jurij Vega, prostozidar, ob 200. obletnici smrti. *Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike* 15/16 (2002), str. 75–111.

Košir, Matevž: Brother Vega, Freemason. *Jurij baron Vega in njegov čas: zbornik ob 250-letnici rojstva = Baron Jurij Vega and his times: celebrating 250 years*. Ljubljana: DMF-ARS, 2006, str. 177–204.

Košir, Matevž – Vodopivec, Peter: O prostozidarstvu in prostozidarjih na Slovenskem. *Skrivna družba: zgodovina in simbolika prostozidarjev* (Dieter A. Binder). Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2008, str. 265–285.

Košir, Matevž – Vodopivec, Peter: Zur Geschichte der Freimaurerei im Gebiet des heutigen Slowenien. *Österreich in Geschichte und Literatur*. 2011 (v tisku).

»Kreuz.net (Katholische nachrichten) Freitag, 22. Juni 2007; Kein Kirchenbann über Österreichs Freimaurer« glej: <http://www.kreuz.net/article.5400.html>.

Krivanec E.: Die Anfänge der Freimaurerei in Österreich. *Freimaurer und Geheimbunde im 18. Jahrhundert in Mitteleuropa* (ur. Helmut Reinalter). Frankfurt am Main 1983.

Kuëss, Gustav – Scheichelbauer, Bernhard: *200 Jahre Freimaurerei in Österreich*. Wien 1959.

L'Osservatore Romano: Inconciliabilità tra fede cristiana e massoneria. Riflessioni a un anno della dichiarazione della congregazione per la dottrina della fede. Città del Vaticano, 23. 2. 1985.

Lazarevič, Žarko – Prinčič, Jože: *Bančniki v ogledalu časa*. Ljubljana : ZBS, Združenje bank Slovenije, 2005.

Lennhoff, Eugen – Posner, Oskar – Binder, Dieter A.: *Internationales Freimaurerlexikon*. Wien 1932, 5. dopolnjeni ponatis. München 2006.

Mihelčič, Franc: *Hudičeva sbodnica*. Ljubljana, Saletzijanski inšpektorat, 1944.

Müller, Joachim: *Freimaurerei und katholische Kirche. Ängste – Auseinandersetzungen – Dialogversuche*. Freiburg 1995.

Reinalter, Helmut: *Joseph II. und die Freimaurer im Lichte zeitgenössischer Broschüren*. Wien – Köln - Graz 1987.

Schandl, Inge: *Die Freimaurerei in Österreich und ihre Auseinandersetzung mit der katholischen Kirche*. Wien: Diplomarbeit, 1995.

Schrefler, Harald: *Die katholische Kirche und die Freimaurerei. Ein dokumentarischer Rückblick und die Dialoge in Österreich im 20. und 21. Jahrhundert*. Wien: Dissertation, 2009.

Schrefler, Herald: *Der Papst und die Freimaurer. Ein wissenschaftlicher Diskurs*. Innsbruck: Edition zum rauhen Stein im Studienverlag, 2010.

Schwaiger, Michael: *Waren alle Menschen Brüder? Eine personengeschichtliche Untersuchung über die Mitglieder der Freimaurerloge »Zu den vereinigten Herzen im Orient zu Graz« in den Jahren 1785 und 1786*. Graz: Univ. Dipl.-Arb., 1993.

Sichrovsky Heinz: Versöhnung nach 269 harten Jahren. *News* 26 (2007) vom 28. 6. 2007, 123, Wien 2007.

Siegbert, H.: *Österreich-Ungarn und die Freimaurerei. Aufklärung des Ordens der Freimaurer seiner Institutionen etc.* Berlin 1875.

Slovenski biografski leksikon (SBL). Ljubljana: Zadržna gospodarska banka; Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 16 zv., 1925–1991.

Stamenković, B. – Marković, S.G.: *Kratak pregled istorije slobodnog zidarstva Srbije*. Beograd: Regularna velika loža Srbije, 2009.

Šömen, Branko: *Molčeče nevidno bratstvo: prostozidarstvo na Slovenskem*. Ljubljana: Magnolija, 2002.

Špelič, France: *Vrnil se bom k očetu*. Celje : Mohorjeva družba, 1998.

Taute, Reinhold: *Die Katholische Geistlichkeit und die Freimaurerei*. Berlin 1909.

Trillo, Fulvio: Den »Weißen Ziehbrunnen« gibt es noch. Die Freimaurerei in Triest von der Aufklärung bis zur Restauration. *Quatuor Coronati Berichte*. Wien: Q. C. 13 (1992), str. 48–53.

Uran, Alojz: Marijino vnebovzetje in naše vstajenje. *Sporočila slovenskih škofij* 27 (2010), št. 8, str. 170.

Usoda slovenskih demokratičnih izobražencev. Angela Vode in Boris Furlan žrtvi Nagodetovega procesa (ur. Peter Vodopivec). Ljubljana: Slovenska matica, 2001.

Vodopivec, Peter: O prostozidarjih = La Francmaçonnerie. *Sous les aigles Napoléoniennes: bicentenaire des provinces Illyriennes = Pod Napoleonovim orlom: 200 let ustanovitve Ilirskih provinc: razstavni katalog*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2010, str. 138–145.

Vodopivec, Peter: Prostoziidarska loža Valentina Vodnika v Ljubljani (1940). *Kronika* 40 (1992), št. 1, str. 44–50.

Vodopivec, Peter: Prostoziidarska loža rimskega kralja in Napoleona v Ljubljani v luči francoskega gradiva. *Kronika* 36 (1988), št. 1–2, str. 16–23.

Vodopivec, Peter: O slovenskih »bratih« v prostoziidarski loži Maksimiljan Vrhovac v Zagrebu. *Stiplovskevo zbornik*, Ljubljana: Historia 10, Znanstvena zbirka Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, 2005, str. 291–298.

Zusammenfassung

DIE KATHOLISCHE KIRCHE UND DIE FREIMAUREREI.
VOM LAIBACHER ERZBISCHOF MICHAEL BRIGIDO BIS ZU DEN MIT DEM KANONISCHEN KIRCHENRECHT UND DER ERKLÄRUNG ZU DEN FREIMAURERISCHEN VEREINIGUNGEN VON 1983 ZUSAMMENHÄNGENDEN DISKUSSIONEN

Die Beziehungen der Katholischen Kirche zur modernen Freimaurerei (deren Anfänge in das Jahr 1717 zurückreichen) sind von Seiten der Päpste durch zahlreiche freimaurerfeindliche Enzykliken und Konstitutionen geprägt. Die erste wurde 1738, die zweite 1751 herausgegeben. Trotzdem hatten diese im Bereich der Habsburgermonarchie des 18. Jahrhunderts keinen besonderen Einfluss. In der Monarchie kam es insbesondere in der Zeit Josephs II. zu einer starken Verbreiterung der Freimaurerlogen, in denen auch zahlreiche Priester und kirchliche Würdenträger zu finden sind wie etwa der Laibacher Erzbischof Michael Brigido (1742–1816) und der Laibacher Kanoniker und Weihbischof Janez Anton Ricci (1745–1818). Die slovenischen Geistlichen waren aber nicht nur Mitglieder von Großlogen in der Monarchie, wir treffen sie auch in zwei Laibacher Logen dieser

Zeit an: in der Loge »Zur Standhaftigkeit und Wohltätigkeit« (1792–95) den Pfarrer von St. Jakob und späteren Kanoniker Jožef Pinhak (1755–1814) und in der Illyrischen Loge »Freunde des Römischen Königs und Napoleons« (1811–13) den Pfarrer von St. Jakob, Janez Krizostom Pohlin (1780–1850).

Nach 1914 verschärften sich die Beziehungen der Katholischen Kirche zur Freimaurerei und erreichten in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts nach der Einverleibung des Kirchenstaates in das Königreich Italien mit der 1884 herausgegebenen Enzyklika »*Humanum Genus*« Papst Leons XIII. ihren Höhepunkt. In dieser verbindet der Papst die Freimaurer mit einer Teufelsverschwörung. 1917 wurde der Canon der automatischen Exkommunikation der Freimaurer in das Kirchenrecht aufgenommen. Im 20. Jahrhundert kam es zwischen beiden Seiten zu einzelnen Gesprächen und zu Bemühungen um einen sachlicheren Dialog. Auch die Drohung des Nationalsozialismus und die Erfahrung des Zweiten Weltkrieges brachten beide Seiten näher. Offizielle Gespräche begannen nach dem II. Vatikanischen Konzil. Zwischen 1968 und 1970 wurden die Dialoggespräche von einer gemischten Kommission geleitet, die 1970 die sogenannte Lichtenauer Erklärung unterzeichnete. Das kanonische Kirchenrecht (CIC) von 1983 strich den Canon der Exkommunikation der Freimaurer. Gleichzeitig mit der Neufassung des CIC veröffentlichte die Glaubenskongregation eine Erklärung zu den freimaurerischen Vereinigungen, die eine Zugehörigkeit zur Freimaurerei moralisch verurteilte. Die Erklärung löste unterschiedliche Reaktionen und Interpretationen aus. Unter den Freimaurern und von einem Teil der Katholischen Kirche wurde sie abgelehnt. Die Kontakte zwischen beiden Seiten rissen aber nie ganz ab. Einer der Hauptgesprächspartner der Freimaurer nach dem II. Vatikanischen Konzil war bis zu seinem Tod im Jahr 2004 der Wiener Kardinal König.